

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
TEOLOŠKA FAKULTETA

Eva Gajšek

PREDSTAVITEV BIOETIČNIH TEM V
ANTIUTOPIČNIH ROMANIH

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA

UNIVERZITETNI DVOPREDMETNI PROGRAM TEOLOGIJA

Eva Gajšek

**PREDSTAVITEV BIOETIČNIH TEM V ANTIUTOPIČNIH
ROMANIH**

DIPLOMSKO DELO

Mentor:

doc. dr. Roman Globokar

Ljubljana, september 2015

Zahvala

Splošna zahvala gre vsem 'cimram', s katerimi sem si delila streho nad glavo in dobre izkušnje, staršem doma, sošolcem na obeh programih ter vsem profesorjem, ki so me v teh letih študija naučili tudi kaj uporabnega.

Posebna zahvala gre mentorju prof. Romanu Globokarju za pomoč in spodbudo, Mateji za lekturo, Vesni za njeno motivacijo ter za lovljenje napak v angleščini ter Matevžu, ki je moral prenašati mojo odsotnost.

KAZALO

1	Uvod.....	1
2	Teoretični del.....	3
2.1	Utopija, antiutopija in znanstvena fantastika.....	3
2.1.1	Utopija.....	3
2.1.2	Preobrat k antiutopični fikciji.....	5
2.1.3	Antiutopija, negativna utopija, distopija	6
2.1.4	Znanstvena fantastika	12
2.1.5	Antiutopija in film.....	14
2.2	Bioetika.....	15
2.2.1	Definicija in zgodovina pojma	15
2.2.2	Zgodovina bioetike.....	19
2.2.3	Osnovna problemska področja	22
3	Praktični del.....	23
3.1	Metodologija: izbira in analiza gradiva	23
3.2	Aldous Huxley: Krasni novi svet (1932).....	25
3.3	George Orwell: 1984 (1949).....	32
3.4	Harry Harrison: Make Room! Make Room! (1966).....	34
3.5	Philip K. Dick: Ali androidi sanjajo o električnih ovcah? (1968)	37
3.6	William Gibson: Nevromant (1984).....	39
3.7	Margaret Atwood: Deklina zgodba (1985).....	43

3.8	Lois Lowry: Varuh spominov (1993)	45
3.9	David Mitchell: Cloud Atlas (2004)	48
3.10	Kazuo Ishiguro: Ne zapusti me nikdar (2005)	52
4	Sinteza	55
4.1	Prisotnost bioetičnih tem v antiutopičnih romanih	55
4.2	Način obravnave bioetičnih tem v antiutopičnih romanih	56
4.3	Povezave med bioetiko in antiutopijo	57
5	Zaključek	59
6	Povzetek	60
6.1	Povzetek	60
6.2	Abstract	61
7	Viri in literatura	62
7.1	Knjižni viri in literatura	62
7.2	Spletni viri	64

1 Uvod

»Znanstvena literatura in uradna znanost sta pogosto domišljavo odklanjali fiktivne 'podobe' o izredni moči tehnike. Vedno znova sta poudarjali, da gre le za dela znanstvene fantastike (ki se med seboj sicer razlikujejo po zavzetosti in utemeljenosti), zato naj bi njihovo vrednost merili le po pravilih znotraj literarne estetike. Morali bi se namreč zavedati, da se na vsak način razlikujejo od znanstvene 'resnice'. Še več, ob teh zgodbah (ki se danes širijo preko avdiovizualnih sredstev) imamo občutek, da se rojeva nekakšno prepričanje, da obstajata dve kulturi: humanistična in znanstvena, ki med sabo ne moreta komunicirati in se prepirata za svoje področje uveljavljanja« (Pessina 2013, 45).

Znanost in umetnost, pod katero obravnavamo tudi tisto 'pravo' literaturo, se večinoma dojemata kot dva nasprotna pola; znanost kot objektivna, racionalna, hladna, a ravno zato zanesljiva in umetnost kot svobodna, brezmejna, celo kot nekaj presežnega. Dva pogleda na svet.

Namen umetnosti ni, da bi bila znanstvena. Tudi takrat, ko obravnava kakšno znanstveno temo, se ima popolno pravico z njo le malo poigrati. V tem smislu so pisatelji neke vrste otroci, ki iz lego kock znanstvenih resnic, domnev in tudi očitnih izmišljotin zidajo svoj svet resničnosti.

Je potem sploh možno, da imata literarni žanr antiutopije in pogledi bioetike, ki se ukvarja z vprašanji, povezanimi z znanostjo, sploh lahko kaj skupnega?

Namen tega diplomskega dela je predstaviti odnos in povezave med specifičnim literarnim žanrom, v tem primeru antiutopijo, in med bioetiko. Ali sploh obstaja kakšna povezava? Kakšen odnos ima antiutopija do tematik, s katerimi se ukvarja tudi bioetika? Se lahko slednja od literature česa nauči?

Če je namreč namen in glavna naloga bioetike v tem, da oblikuje človeka, njegov pogled na svet in njegovo delovanje v njem, potem ima tudi z literaturo vsaj eno skupno točko: tudi ta človeku pomaga pri ustvarjanju njegovega pogleda na svet, da le-ta oblikuje svoje lastne nazore.

Bioetika in antiutopija imata poleg tega še nekaj skupnega: nastali sta in obstajata v svetu, v

katerem je prisoten hiter znanstveni napredek, in tako sta obe prisiljeni v to, da oblikujeta svoj odnos do njega. Še več, obe sta na nek način nastali ravno zaradi tega napredka. S svojo opredelitvijo do njega do neke mere 'prisilita' tudi bralca, da zavzame svoje lastno stališče.

Pomembno je tudi poudariti, da se končni rezultati, ki so bili pridobljeni na podlagi praktične literarne analize, ne opirajo na katerikoli drugo delo s tega področja – ta namreč ne obstaja, oziroma če se je kdorkoli že kdaj lotil podobnega projekta, torej analize antiutopij v luči bioetike ali etike, ta projekt ni dostopen. Obstaja sicer nekaj analiz posameznih del, ki se osredotočajo večinoma na eno glavno tematiko ali pa je analizirano samo eno od bioetičnih vprašanj na podlagi celotne literature ali celotne znanstvene fantastike. Prva tu niso prišla v poštev, saj je cilj definirati vse teme, ki se v besedilu pojavljajo, druga pa so bila neprimerna zaradi specifičnih lastnosti antiutopičnega žanra, zlasti njegovega odnosa do tehnologije.

Tako je bilo potrebno do zaključkov priti 'po dolgi poti', najprej s postavitvijo teoretičnih temeljev tako za antiutopijo kot za bioetiko ter na podlagi teh narediti analizo literarnih del, ki je na koncu služila kot material, iz katerega so se na koncu skristalizirala določena spoznanja in ugotovitve.

Diplomsko delo se tako deli na teoretični del, praktični del ter sintezo. V prvem delu so predstavljeni osnovni pojmi s področja literarne teorije in literarne zgodovine ter bioetike, ki so potrebni za lažje razumevanje drugega dela. Praktični del sestavljajo analize devetih književnih del. Analiza se osredotoča na bioetične motive in teme, ki se nahajajo v izbranih delih. Na koncu sledi sinteza spoznanj, ki so bila pridobljena na podlagi teoretičnega dela in analiziranih romanov.

2 Teoretični del

2.1 Utopija, antiutopija in znanstvena fantastika

V tem poglavju so na kratko predstavljeni trije literarni žanri: utopija, antiutopija in znanstvena fantastika. Če želimo razumeti žanr negativne utopije oziroma antiutopije, je namreč potrebno, da si najprej pogledamo žanr, iz katerega se je razvil, torej utopijo. Na koncu je na kratko predstavljen tudi žanr, ki se je razvil iz obeh – to je znanstvena fantastika.

Vsi trije predstavljeni žanri so med seboj precej povezani in še danes precej popularni tako v literaturi, kot tudi v popularni kulturi, kot filmi, nadaljevanke ter kot računalniške in videoigre.

2.1.1 Utopija

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika pod pojmom **utopija** najdemo sledeče definicije (SSKJ 1994, s. v. »Bioetika«):

1. načrt, zamisel idealne družbene ureditve ali družbene ureditve v prihodnosti, ki v stvarnosti ni mogoč, uresničljiv;
2. pripovedno delo, v katerem je podana, opisana taka družbena ureditev;
3. načrt, zamisel česa sploh, ki v stvarnosti ni mogoč, uresničljiv;
4. predstava, podoba česa, ki ni osnovana na resničnosti.

Iz teh definicij lahko vidimo, da se samo pojmovanje in razumevanje besede utopija lahko nanaša na zelo široko idejno področje, na malo ožje pojmovanje družbenega sistema ali na literarno zvrst. »V modernem kritištvu se pojem utopije razume vsaj v treh pomenih: najprej kot širša utopična misel, nato kot vsaka manifestacija te misli, nazadnje pa kot korpus utopij, ki predstavljajo žanr« (Koritnik 2004, 45). V tem delu nas bo zanimala zgolj slednja – utopija kot literarna zvrst, torej korpus tekstov, ki imajo določene skupne značilnosti.

Utopični žanr lahko vsaj na začetku njenega obstoja definiramo na podlagi paradigmatske Morove *Utopije*, ki je ustvarila in hkrati definirala novoveško vizijo popolne preteklosti: najpogosteje gre za oddaljeni otok, v zgodnjih delih nekje v še neznanem delu sveta, pozneje pa so se kolonije in mesta preselila v vesolje, na druge planete; na njem vlada popolna

družbena ureditev, ki je v vsakem pogledu boljša, kakor je bila tista, v kateri je bilo delo napisano. Navadno je pripovedovalec popotnik, ki poroča in opisuje 'novi svet', tako da v romanu ni nobenega dogajanja, psihološko utemeljenih likov in podobnih lastnosti, ki so značilne za literaturo. »V utopiji je idealni svet model za mogočo prihodnost, čeprav je počasi postajalo jasno, da noben utopični socialni program ni primeren za uresničitev; največkrat je konkretna utopična država Zahodu povsem neznana, nasprotno pa prebivalci utopije navadno vedo vse o Evropi in se čudijo zablodam in zmotam« (44).

Utopijo je mogoče definirati kot žanr, ki je v interakciji med pripadniki kulture in nosilci jezikovne skupnosti. Po analizi konkretnih besedil, ki jih vanj uvrščamo, pa lahko naštejemo strukturne (oblika poročila popotnika, podobna razdeljenost tem, satirični vsebinski elementi itd.) in tematske značilnosti. Slednje so (po Koritnik 2004, 44–45):

1. **Geografska lega in naravne razmere:** Gre za izoliran in majhen kraj, najpogosteje otok. Naravne razmere, kot so podnebje in rodovitnost, so dobre in primerne za visoko gospodarsko razvitost. Značilna oblika nasebine je mesto.
2. **Stik z zunanjim svetom:** Le-ta je enosmeren; prebivalci utopije poznajo zunanji svet in imajo do njega in njegove zgodovine pogosto slabšalen odnos, medtem ko zunanji svet utopičnega mesta ne pozna.
3. **Opis politične organiziranosti:** Vsi avtorji, kljub temu da se dela na tem področju med seboj precej razlikujejo, v delih predstavijo vladarje, hierarhijo družbe in njihovo vojaško organiziranost.
4. **Opis družine in morale:** »V utopiji je najpomembnejša vrednota morala, družina pa je postavljena zelo visoko. Avtorji hvalijo družinske odnose in odnose v širši skupnosti« (45). Za družbo so primerni mladi in sposobni ljudje.
5. **Opis dela:** To je popolno organizirano in primerno porazdeljeno. Prebivalci so popolni ljudje, ki ne poznajo lenobe ali utrujenosti.
6. **Opis vzgoje in šolstva:** Ta sta pomembna za oblikovanje poslušnih in vestnih državljanov.
7. **Opis jezika, umetnosti in religije:** Ti opisi so zelo zanimivi, saj so najbolj odvisni od takratnega dejanskega dožemanja njihove pomembnosti in odnosa realne družbe do

njih.

Čeprav obstajajo posamezni primeri oživitve utopičnega žanra v literaturi, si literatura 20. stoletja utopijo večinoma predstavlja kot nemogočo ali nezaželeno. Zaradi grozot obeh svetovnih vojn, totalitarnih režimov in nevarnosti globalne jedrske katastrofe so zanjo veliko bolj pomembni 'negativni', antiutopični teksti.

2.1.2 Preobrat k antiutopični fikciji

V 19. stoletju je nastal pomemben preobrat v zgodovini utopične književnosti. Nekateri elementi utopij so postali konstruktiven vzorec novega žanra, ki je imel obrnjeno perspektivo, v statični svet pa je vpeljal literarni motiv o odnosu med človekom in družbo (61).

Booker predpostavlja, »da se da moderni preobrat k antiutopični fikciji v večjem delu pripisati opaženim pomanjkljivostim v obstoječih družbenih sistemih« (26). V svojem delu *Antiutopija v moderni literaturi* poudarja vlogo antiutopije kot družbene kritike. Poudarja, da je obravnava fikcijske družbe (vsaj pri najboljših književnih delih) vedno zelo pomembna za določeno družbo in družbene probleme v resničnem svetu. Pri tem navaja misel Andrewa Rossa, ki trdi, da je »utopizem osnovan na kritiki 'primanjkljajev sedanjosti', antiutopična misel pa se zanaša na kritiko zaznanih 'primanjkljajev prihodnosti'« (25).

Medtem ko utopija slika idealen svet in s to popolno sliko kaže na nepopolnost in primanjkljaje trenutne družbe in sistema, pa antiutopična literatura ustvarja nove možne svetove in na njih prikazuje razvoj problemov, s katerimi se ukvarjamo (oziroma se jih zavedamo) danes. S tem prikazuje možne razrešitve problemov in poda kritiko teh razrešitev, saj so le-te prikazane kot nezadostne ali pomanjkljive.

Med najpomembnejše utopije uvrščamo sledeča dela: *Utopija* Thomasa Moora (1516, Anglija), *Civitas Solis* Tomasa Campanelle (1623, Italija), *Nova Atlantida* Francisa Bacona (1624, nedokončana). V devetnajstem stoletju jim sledijo *Viril, the Power of the Coming Race* Edwarda Bulwer-Lyttona (1881, Anglija), *Mizora: World of Women* pisateljice Mary E. Bradley Lane (ZDA, 1881), *Looking Backward* Edwarda Bellamyja (1888, ZDA) in *News from Nowhere* Williama Morrisa (1890, Anglija). V dvajsetem stoletju angleški pisatelj H. G. Wells napiše *A Modern Utopia* (1905), *In the Days of the Comet* (1906), *Men Like Gods* (1923) in *The Shape of Things to Come* (1933). Charlotte P. Gilman napiše *Herland* (1915, ZDA), B. F. Skinner *Walden Two* (1984, ZDA), Aldous Huxley *Island* (1962, Anglija) in Neil

Smith *The Probability Broach* (1980, ZDA).

2.1.3 Antiutopija, negativna utopija, distopija

Antiutopija je naslednica in posledica drugega, zgodnejšega literarnega žanra – utopije. Slednje pomeni, da jo antiutopija kot žanr nadaljuje, iz nje izhaja, kar se pozna tudi pri žanrskih določilih antiutopije, saj tudi le-ta izhajajo iz določil utopičnega žanra.

Povezava med utopijo in antiutopijo je najbolj vidna na treh ravneh (Koritnik 2004, 61–62):

- V konstrukciji nerealnega sveta: obe ustvarita svet oziroma družbo, ki v realnosti ne obstaja, vendar antiutopija na ustvarjen svet gleda z drugačne, negativne perspektive.
- V obeh žanrih so predstavljeni podobni družbeni sistemi. Vendar antiutopija spodkopava predstavo o diverziteti v družbi. 'Različnosti v individualnosti' ni več, obstajajo samo še nemisleči posamezniki, uniformirani v monolitni, totalitarni in statični družbi.
- Individualnost se tako podreja skupnim ciljem. Predstavljena je omejena svoboda izbire. V antiutopiji po navadi za to skrbi ekstremno močan represivni sistem.

Za žanr, ki se razvije iz utopije, se uporablja več različnih izrazov. Najpogostejši med njimi so *negativna utopija*, *antiutopija* in *distopija*.

Izraz *distopija* (gr. *dystopia*) je sestavljen iz prislova *dys*, ki pomeni slabo, in iz samostalnika *tópos*, kraj, in v dobesednem prevodu pomeni 'slab kraj'. Je nasprotje utopije (gr. *eutopia*), ki pomeni 'dober kraj'.

Izraz *negativna utopija* poudarja, da gre predvsem za žanr, ki je nasproten utopiji. Ta izraz je med vsem tremi tudi najredkeje zaslediti, saj ni niti najbolj primeren. V slovenskem jeziku se ta termin ne uporablja pogosto, je pa v angleščini najpogostejša njegova različica – *dystopia*.

Antiutopija se uporablja najpogosteje. Pomeni zanikanje utopije, tako na ravni ideologije, ideje in tudi na ravni literature.

Ker so pomeni samih izrazov med seboj precej podobni in ker v SSKJ ni zaslediti nobenega izmed njih, je v tej diplomski nalogi uporabljen termin *antiutopija* predvsem zato, ker je v slovenski literaturi, tako v strokovni kot tudi v popularni, najbolj uporabljan.

Glavna tehnika, ki jo antiutopična fikcija uporablja, je nedvomno **odtujevanje**; svoje kritike

osredotoča na družbo, ki jo od trenutne 'resnične' družbe ločujeta prostor in čas. Tako lahko nudi nov svež pogled na problematike družbe in na politične dejavnosti, ki bi se nam drugače zdele dopustne, normalne ali celo neizogibne. Antiutopija nam jih tako oddaljene postavi v novo perspektivo in jih v njej tudi razišče (Booker 2004, 26).

Najpogosteje se antiutopije osredotočajo na šest področij:

- **Znanost in tehnologija**, predvsem njun razvoj ali nezmožnost njune kontrole.
- **Religija** oziroma sistem, ki jo nadomesti.
- **Spolnost** in splošni medčloveški odnosi.
- **Literatura in kultura**, zlasti njena odvečnost in zapostavljenost.
- **Jezik**, zlasti njegov razvoj, ki odraža družbeno stanje.
- **Zgodovina** in odnos družbe do nje – predvsem gre za njeno zanikanje in spreminjanje.

Antiutopija prikazuje enako družbo kot utopija, vendar ne kot idealno. Osredotoča se namreč na njene negativne, temne plati in jo na ta način tudi kritizira. Zanj je značilen dvom (običajno glavnega junaka) v utopično popolnost, dvom v to, da je lahko en družbeni sistem popoln in najboljši za vse ljudi. Ta dvom izvira iz spoznanja, da je nemogoče ustvariti raj na zemlji. Statični utopični svet se izkaže za mrtvega. Utopija se izkaže za idealno samo na videz, na zunaj, v samem bistvu pa se izkaže za enako slabo (če ne še slabšo) od prejšnjih sistemov.

Junak antiutopičnega romana je oseba, ki živi v takšnem svetu in želi iz njega pobegniti prav zato, ker se začne zavedati te neresnične utopičnosti tega sveta.

Literaturi negativne utopije lahko pripišemo nekaj skupnih žanrskih značilnosti. Spodaj so po Koritniku (2004, 74–58) združene v desetih točkah, vključujejo pa tako značilnosti na vsebinski in oblikovni (formalni) ravni besedila.

1. Povezava med utopično in distopično perspektivo:

Družba je še vedno enaka kot v utopični literaturi, vendar je pogled nanjo antiutopičen – kritičen: Absolutna oblast, žrtvovanje človeške svobode v imenu miru in stabilnosti, svet je izoliran, sodni sistem je nepravičen. Utopija je le ideal, ki ga nikoli ni mogoče izpolniti, oziroma kot sama pri sebi misli Odfreda v *Deklini zgodbi*, ko ji polkovnik razloži, da so ob ustvarjanju nove družbe mislili, da bodo ustvarili boljšo: »*Bolje nikoli ne pomeni boljše za vse. Vedno je tako, da za nekatere pomeni slabše*« (Atwood 1990, 213).

2. *Načrtno spreminjanje resnice in zloraba moči:*

To se uporabi, da se začne proces proti neprilagojenemu članu družbe, torej protagonistu. Nedemokratično in nepravično sodstvo ter oblast so usmerjeni proti svojim ljudem, zlasti proti upornim posameznikom.

3. *Družba deluje kot primitivna religija – uporablja žrtvovanje*

Začne se proces proti protagonistu, ki uporablja mitološko in ritualistično logiko. Dejanja oblasti so skoraj barbarska: gre za javno usmrtitev 'grešnega kozla sistema', na primer lov na prestopnika v romanu *Fahrenheit 451*. Poudariti je potrebno, da so dejanja oblasti proti upornikom kruta in na meji ritualnega. Religija je namreč v takšnih sistemih zamenjana ali nadomeščena z religijo države, na mesto boga so postavljeni oblastniki, ki so skoraj bogovi – v vseh pogledih nedosegljivi. Takšen je na primer Veliki brat v romanu *1984*.

4. *Izbris meje med zasebnim in javnim prostorom*

Ni več zasebnosti, saj je vsak trenutek življenja nadzorovan. Država s pomočjo tehnologije posega v človekovo intimo. Posledica tega so neosebni medsebojni odnosi. Primer tega je družba v *1984* s svojim sloganom »Veliki brat te gleda,« in s telekrani (Orwell 2004, 5–7).

Prav tako se degradira ljubezen na odnos vsakega z vsakim – intimne povezave med ljudmi so uničene. Pogosto razpade tudi družina: ali sploh ne obstaja, ker ni potrebna – primer za to je roman *Krasni novi svet* – ali pa je zreducirana na zgolj formalno celico družbe, kot je v *Varuhu spominov*, kjer umetno sestavljena družina po končani vzgoji otrok preprosto razpade na posameznike (Lowry 1992, 119–120).

5. *Protagonist išče zgodovino*

Protagonist je prepričan, da edino zgodovina lahko zagotavlja človekovo identiteto. Te družba ne pozna; oblastniki so jo ali odpravili ali pa je za njih zgolj negativen zgled. »Prepovedana je zaradi spomina, ki je eden pomembnih atributov človeškosti, a tega distopični svet noče poznati« (Koritnik 2004, 81). Na splošno je védenje v družbi preganjano in nezaželeno. Od tod izvira tudi znani geslo »Nevednost je moč,« v *1984* (Orwell 2004, 8). V tem delu je tudi zelo dobro vidno, kako se zgodovina spreminja – sproti jo brišejo, popravljajo in prilagajajo lastnim potrebam (Orwell 2004, 10).

6. Dve časovni ravni – sedanost in preteklost

Negativna utopija se sklicuje na preteklost, torej na avtorjevo realno sedanost, kot na slabo, z njo pa sta slabi tudi svoboda in edinstvenost posameznika, ki jih sedanost ne pozna. V sedanosti, torej v antiutopični družbi, sta le-ti nezaželeni ali celo prepovedani. Sedanja družbena ureditev velja za popolno, stabilno in nepotrebno spremembe. Za bralca romana pa roman deluje kot svarilo pred prihodnostjo, saj je preteklost, predstavljena v antiutopiji, po večini njegova realna sedanost. Primer tega je pogled na staranje ljudi v *Krasnem novem svetu*, ki je v obstoječi družbi odpravljeno (Huxley 1983, 54).

7. Posebna vloga tehnologije:

Ta se uporablja za nadzor oblasti nad ljudmi. Predstavljeni so tudi novi tehnološki izumi, ki so včasih tudi temelj za družbeno ureditev, na primer bokanovskifikacija v *Krasnem novem svetu* (Huxley 1983, 9) ali splošno razširjeno vzgajanje človeških klonov za uporabo njihovih organov v *Ne zapusti me nikdar* (Ishiguro 2005, 263).

8. Satirična perspektiva

Pogosto jo dopolnjujeta še fantastična in groteskna perspektiva. Lahko gre za politično satiro, za legitimni dvom v sanje o popolni državi in za svarilo pred prihodnostjo. Avtor sam se postavi na stran zatiranih in demokratičnih principov, torej je skupaj s protagonistom proti sistemu.

9. Poudarek na jeziku

Poudarjeno je jezikovno obvladovanje resničnosti. Besedam se v novi družbi spremeni pomen, na primer 'mati' in 'družina' v *Krasnem novem svetu* (Huxley 1983, 36) in 'razrešitev' v *Varuhu spominov* (Lowry 1992, 183).

Literatura je ali nezaželena, nepomembna ali prepovedana. Primer prepovedane literature najdemo tako v delu *Fahrenheit 451* (Bradbury 2004, 31) pa tudi v *Deklina zgodbi*, kjer je kakršnokoli branje strogo prepovedano določenemu družbenemu razredu. V slednjem celo umaknejo napise s tabel in trgovin ter jih nadomestijo s simbolnimi slikami (Atwood 1990, 39).

10. Pojasnilo sistema:

Nekdo v romanu protagonistu, s tem pa tudi bralcu, pojasni delovanje in logiko sistema ter razloži, da sta nasilje in mučenje nujna, ko gre za omejevanje svobode, kar je potrebno za ohranjanje stabilnosti sistema. To razlago avtorji večinoma umestijo na konec romana.

Običajno je ta oseba eden izmed glavnih voditeljev: v *Krasnem novem svetu* je to Mustafa Mond (Huxley 1983, 262–274), v *Ne zapusti me nikdar* ima to vlogo glavna nadzornica (Ishiguro 2005, 209–219).

V literarni zgodovini negativne utopije je težko določiti, katero delo je prvo. Večina literarnih zgodovinarjev umešča njen začetek na konec devetnajstega stoletja oziroma na začetek dvajsetega, ko sta nastala najbolj znana in odmevna romana, torej *Krasni novi svet* in *1984*. Vendar imajo ti romani kar nekaj predhodnikov.

Začetek antiutopične literature tako lahko umestimo v drugo polovico devetnajstega stoletja s kritiko materializma v romanu *Bajna dediščina* (*Les cinq cents millions de la Béguine*, 1879) pisatelja Julesa Verna in romanom *Erchomenon* (1879) manj znanega avstralskega pisatelja Henriya C. M. Watsona (Mennel 1892). Pisatelj Walter Besant je izdal dve deli, *The Revolt of Man* (1882) in *The Inner House* (1888). V to obdobje sodi tudi pisatelj George Herbert Wells, ki je večinoma pisal utopije, vendar sta njegovi deli *Otok doktorja Moreauja* (*The Island of Doctor Moreau*, 1896) in *Časovni stroj* (*The Time Machine*, 1895) negativni utopiji.

V začetku dvajsetega stoletja začnejo izhajati dela, katerih bistvo je kritika kapitalizma in socializma (Stableford 2014). Antikapitalistična dela so tako *The Iron Heel* (1907) Jacka Londona, *The Air Trust* (1915) Georga A. Englanda in *Les condamnés à mort* (1920, v angleščino preveden leta 1926 kot *Useless Hands*) francoskega pisatelja Frédéric-Charlesa Bargona, ki je pisal pod psevdonimom Claude Farrère.

Številčnejše so antisocialistične distopije. Med njimi so najbolj znane *The Unknown Tomorrow* (1910) Williama Le Queuxa, *Unborn Tomorrow* (1933) Johna Kendalla in *Anthem* (1938) rusko-ameriške pisateljice Ayn Rand.

V tem časoven obdobju je potrebno omeniti še dve deli. Francoski pisatelj Jacques Anatol François Thibault je pod psevdonimom Anatol France objavil roman *Pingvinski otok* (*L'île des pingouins*, 1907), pomembno pa je tudi delo češkega pisatelja Karla Čapka *Vojna z močeradi* (*Válka s mloky*, 1936).

Kasneje se pojavijo še antiutopije s protifašistično tematiko. Te so *Land Under England* (1935) Josepha O'Neill, *The Wild Goose Chase* (1937) Rexa Warnerja in *The Lost Traveller* (1943), ki jo je napisal škotski pisatelj Ruthven C. Todd. Sem spadajo tudi tiste s protinemško tematiko, na primer *City of Endless Night* (1920) ameriškega pisatelja Mila Hastingsa ter *Swastika Night* (1937) britanske pisateljice Katharine Burdekin, ki jo je objavila pod psevdonimom Murray Constantine.

V tem času izide tudi delo ruskega pisatelja Jevgenija Zamjatina z naslovom *My: Roman* (1921¹), ki vpliva na obe bolj znani klasiki antiutopične literature, *1984* (1949) Georga Orwella in na *Krasni novi svet* (1932) Aldousa Huxleya in večinoma velja za prvo pravo antiutopično delo.

S temi deli se tudi začne preobrat v samem bistvu antiutopije – predhodna dela so bila uperjena proti politični ideologiji, sedaj pa se začnejo dela osredotočati tudi na druga dejstva, zlasti gre tu za vprašanja tehnološkega napredka.

Zanimivo je, da prvo delo, ki je nastalo zaradi strahu pred tehnološkim napredkom in odvisnostjo od tehnologije, ni *Krasni novi svet*, ampak E. M. Foresterjev *The Machine Stops* (1909). Ukvarja z vprašanjem, kaj bi se zgodilo, če bi vsi stroji, na katere so se takrat zanašali, prenehali delovati. Tu je potrebno omeniti še delo S. F. Wrighta *The New Gods Lead* (1932).

Nezaupanja v tehnologijo pa na začetku ne izražajo samo antiutopije, ampak tudi precej zgodnjih del znanstvene fantastike. Ta v štiridesetih in petdesetih letih pogosto za svoja dela uporabljata tematiko upora proti antiutopičnemu sistemu, vendar ta dela sama na sebi niso antiutopije. V tem času je edino resno delo, ki ga lahko uvrščamo v antiutopični žanr, roman *Fahrenheit 451* (1951) ameriškega pisatelja Raya Bradburyja.

Po drugi svetovni vojni je izšlo kar nekaj pomembnih in kakovostnih del. Slednje so ne samo zaradi njihove raznolikosti ter dodelanih karakterjev, ampak tudi za to, ker so začeli avtorji vanje spretno vnašati ironijo in tragikomičnost. Ta dela so *Ape and Essence* (1948) Aldousa Huxleya, *Love Among the Ruins* (1953) pisateljice Evelyn Waugh, *Limbo* (1952) Bernarda Wolfa, *Doppelgangers* (1947) Geralda Harda ter med njimi najbolj poznan roman *Peklenska*

¹ Napisan leta 1921 v ruščini, vendar prvi ruski izvod izide šele 1952. 1924. leta izide prvi angleški prevod.

pomaranča (*Clockwork Orange*, 1962) Anthonyja Burgessa.

S tematiko prenaseljenosti se ukvarja roman *Make Room! Make Room!* (1966) Harryja Harrisona, *Stand on Zanzibar* (1968) Johna Brunnerja ter *The World Inside* (1971) Roberta Silverberga. S tematiko onesnaževanja in popolnega uničenja okolja se ukvarjata romana *The Sheep Look Up* (1972) že prej omenjenega Brunnerja in *The End of the Dream* (1972) Philipa Wylieja.

V šestdesetih in sedemdesetih letih so nastajala manj inovativna dela, ki so precej stereotipna. Izjema je *Nova Express* (1964) Williama D. Burroughsa.

V osemdesetih letih se razvijeta dva podžanra, kiberpank in feministična antiutopija. Primer prvega je *Nevromant* (1984) Williama Gibsona, najbolj znano feministično delo pa je *Deklina zgodba* (1985) kanadske pisateljice Margaret Atwood.

Konec dvajsetega stoletja in v začetku enaindvajsetega je antiutopični žanr, pogosto v kombinaciji z drugimi žanri, ostal precej priljubljen. Posledica tega je obširna in zato težko pregledna produkcija del. Najbolj znane izmed njih, včasih tudi po zaslugi predelave v filmsko uspešnico, so: *The Children of Men* (1992) pisatelja P. D. Jamesa, *Varuh Spominov* (1993) pisateljice Lois Lowry, *Virtualna svetloba* (1993) Williama Gibsona, *Underworld* (1997), katerega avtor je Don The Lilo, *The City of Ember* (2003) pisateljice Jeanne duPrau, *Cloud Atlas* (2004) Davida Mitchella, *Ne zapusti me nikdar* (2005) Kazua Ishigure, *Cesta* (2006) Cormaca McCarthyja.

Na koncu je vredno omeniti še tri trilogije, ki jih uvrščamo med mladinsko literaturo. Vse tri so bile in so knjižne uspešnice, po njih pa so posneti tudi filmi. To so *Igre lakote* (*The Hunger Games* – 2008, 2009 in 2010) Suzanne Collins, *Labirint* (*Labyrinth* – 2009, 2010 in 2011) Jamesa Dashnerja in *Razcepljeni* (*Divergent* – 2011, 2012 in 2013) Veronice Roth.

2.1.4 Znanstvena fantastika

Antiutopična in tudi utopična dela izhajajo še danes; v veliki meri jih uvrščamo v žanr znanstvene fantastike (Koritnik 2004, 44). Vendar iz zgoraj napisanega lahko sklepamo, da niso vsa znanstvenofantastična dela antiutopije in ravno tako tudi niso vsa antiutopična dela znanstvena fantastika.

Povečini sodobna literarnoteoretična klasifikacija tako utopični kot antiutopični roman

pojmuje kot neke vrste predstopnjo znanstvene fantastike, torej za žanra, iz katerega se je znanstvena fantastika razvila. To pa ne pomeni, da sta utopični in antiutopični žanr zato zastarela ali nepotrebna. V sodobni literaturi namreč vidimo soobstoj vseh treh žanrov. Zaradi tem in motivov, s katerimi se vsi trije ukvarjajo, se tako pogosto medsebojno prekrivajo.

Znanstvena fantastika je (literarni) žanr, za katerega je značilna naravnost na drugačen čas in prostor: na neznano prihodnost, ki je zunaj konkretnega prostora in časa pisca. Sama usmeritev dela mora biti v skladu z domnevami in prepričanji trenutnega znanstvenega in tehnološkega razvoja. Samo na ta način lahko prihodnost prepoznamo kot 'teoretično možno' prihodnost.

Natančneje rečeno, znanstvena fantastika je sestavljena na podlagi resničnih znanstvenih dejstev in domnev, manjkajoče vrzeli pa so zapolnjene s fikcijskimi idejami, ki so ustvarjene na podlagi znanstvenih zakonitosti in logike in so seveda plod domišljije avtorja.

Pri tem je potrebno poudariti, da znanstveno fantastiko bolj zanimajo dosežki znanosti in tehnologije in je v svoji naravnosti do njih lahko pozitivna, nevtralna ali negativna in se ne osredotoča na družbeno ali politično kritiko, kar je temeljna značilnost antiutopije.

Celo žanri, med katerimi je tudi znanstvena fantastika, ki so jo najprej navdihovale optimistične vizije možne prihodnosti, ki so se naslanjale na tehnološki napredek, so v petdesetih letih dvajsetega stoletja prevzeli najprej motiv antiutopične družbe, kasneje pa celo antiutopično vizijo prihodnosti. Tako novejša znanstvenofantastična dela do tehnologije prihodnosti kažejo v najboljšem primeru ambivalenten odnos. Primer tega so kiberpunk fikcije Williama Gibsona.²

Kiberpunk (ang. *cyberpunk*) je postmodernistična podzvrst znanstvenofantastičnega in antiutopičnega žanra. Dogajalni čas je večinoma postavljen v bližnjo prihodnost. Značilno je prikazovanje visoke tehnologije in ljudi na družbenem robu (ang. *high-tech, low-life*). Poudarjena je razvita komunikacijska tehnologija in kibernetika. Za začetnika žanra velja pisatelj William Gibson. Romani se večinoma dogajajo v kiberprostoru, torej gre za virtualno resničnost, oziroma subjekti v romanih živijo na meji med virtualnim in resničnim svetom.

² Najbolj arhetipsko delo kiberpanka, ki je hkrati tudi najbolj poznano, je roman Williama Gibsona z originalnim naslovom *Neuromancer*, ki je izšel leta 1984 in je bil leta 1997 preveden v slovenščino z naslovom *Nevromant*.

2.1.5 Antiutopija in film

Ambivalenten odnos do prihodnosti pa se ne odraža samo v literaturi, ampak v celotni popularni kulturi. Tako so mnoge antiutopične fikcije navdihnile popularne filme. Med najbolj znane spadajo priredbe del Philipa K. Dicka, med njimi tudi kulturni *Iztrebljevalec* (*Blade Runner*, 1982), *Posebno poročilo* (*Minority Report*, 2002) in dve verziji *Popolnega priklica* (*Total Recall*, 1990 in 2012).

Antiutopične vizije so na splošno utemeljile pomemben filmski žanr, ki vključuje zelo raznovrstne filme in je tudi v veliki meri razširjen in priljubljen. Po podatkih IMDb (IMDb.com 2015) med najbolj popularne spadajo tudi ti, ki se v različnih merah dotikajo bioetične tematike:

Soylent Green (1973) je film, posnet po knjižni predlogi *Make Room! Make Room!*, vendar je njegova vsebina precej drugačna. V njem so predstavljene tematike ekologije, pomanjkanja virov in prenaseljenosti in tudi evtanazije ter predelave človeških trupel v hrano.

Gattaca (1997) se dogaja v družbi, kjer so ljudje večinoma ustvarjeni s pomočjo evgenike in so tako najboljše različice sebe. Tisti, ki to niso, so zaradi svojih slabših zmožnosti lahko le fizični delavci, saj za službo izberejo ljudi s pomočjo genskega testiranja (čeprav je z zakonom to prepovedano). Glavni junak si na vsak način želi biti astronaut, čeprav je rojen s srčno napako, in svoje 'slabe gene' spretno skriva pred vsemi s pomočjo nekdanjega vrhunskega plavalca.

Otok (2005) prikazuje skupnost človeških klonov, ki jih vzgajajo v izolirani skupnosti za darovanje organov. Tega se ti ne zavedajo, saj vedno, kadar potrebujejo organ darovalca, le-ta zadane potovanje na sanjski otok.

Otroci človeštva (2006) je prav tako precej drugačen od svoje knjižne osnove (*Children of Men*). Zanimiv je z vidika, da prikazuje družbo, v kateri ni več otrok, saj so se le ti po celem svetu nenadoma prenehali rojevati, tako da je le-ta obsojena na staranje in smrt.

2.2 Bioetika

Bioetika je sicer kot veda relativno moderna znanost, ki je nastala kot posledica napredka v biomedicini ter v ostalih naravoslovnih, pa tudi družboslovnih znanostih, vendar se vprašanja, ki jih zastavlja, dotikajo tematike, o katerih se je človek spraševal že od vekomaj. To so vprašanja o pomenu vrednosti življenja in smrti, o prenašanju bolečine in o trpljenju, o pravici imeti nadzor nad lastnim življenjem in o posameznikovi odgovornosti do drugih in do okolja, v katerem živi (Encyclopedia of Bioethics 2004, s. v. »Bioethics«).

2.2.1 Definicija in zgodovina pojma

Beseda bioetika je skovanka iz grških besed *bíos* in *éthos*. Raznolika uporaba tega pojma nam otežuje nalogo, da bi ga natančno definirali (Pessina 2013, XVII). Poleg tega se vzporedno s tem izrazom v nekaterih kulturnih okoljih uporabljajo tudi izrazi, kot so *medicinska etika*, *moralna teologija* in *moralna filozofija* (XVII).

Da bi bolje razumeli, zakaj prihaja do teh neenotnosti, in da bi bolje razumeli bioetiko kot vedo in njeno mesto v modernem svetu, je potrebno najprej pogledati definicije tega pojma skozi zgodovino.

Onkolog **Van Reassler Potter**, ki je leta 1970 prvi uporabil angleški izraz *bioethics*, je le-to opredelil kot »vedo preživetja, ki naj bi skrbela za povezavo bioloških spoznanj z etičnimi vrednotami« (Globokar 2004, 245). S tem je hotel opozoriti na dejstvo, da znanost brez etike ne more obstajati. Leta 1971 je v svojem delu *Bioethics: Bridge to the Future* zapisal, da mora biti znanost preživetja več kot znanost, in je zato predlagal pojem bioetika, saj je z njim želel poudariti, da sta temeljni sestavini pri doseganju novih spoznanj tako biološko znanje kot tudi človeške vrednote (Pessina 2013, 24).

Istočasno s Potterjem začneta na področju bioetike v Združenih državah delovati dva inštituta, ki za poimenovanje vede uporabita enako besedo kot Potter, vendar od njega ne prevzameta njegovega pojmovanja le-te. Prvi je leta 1971 ustanovljen **Kennedy Institute**, ki bioetiko razume bolj v smislu nove medicinske etike, torej kot normativno in aplikativno etiko na področju medicine. Zaradi močnega vpliva tega inštituta se je precej časa uporabljalo zgolj pojmovanje bioetike, kot jo je imel ta.

Drugi center v Združenih državah je 1969. leta ustanovljen **Hastings Center** v New Yorku.

Njihovo delovanje je bilo osredotočeno predvsem na izoblikovanje norm na področju medicinskih poskusov in raziskav, na katerem je prišlo v šestdesetih letih do kar nekaj zlorab in nepravilnosti.

Drugi znanstveniki, ki so kasneje uporabljali izraz bioetika, so ga večinoma razumeli kot 'novo medicinsko etiko', in Potterjevo pojmovanje je bilo do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja začasno postavljeno ob rob. V tem ožjem smislu, kot medicinska etika, je tudi opredeljena v prvi izdaji *Encyclopedia of Bioethics* iz leta 1978, in sicer je ta definicija sledeča (*Encyclopedia of Bioethics* 1978, s. v. »Bioethics«):

»Bioetika je sistematični študij človekovega vedenja na področju znanosti o življenju in zdravju, ki ga presoja v luči vrednot in moralnih načel.«

O tej definiciji Pessina meni (2013, 24), da bi jo sicer lahko sprejeli kot ustrezno, saj določa materialni predmet, metodo in formalni predmet te discipline, vendar je vseeno nepopolna, ker iz nje ne moremo razbrati, ali gre za preučevanje dejanskega obnašanja ali za to, da nam bioetika govori, kakšno naj bi bilo človeško delovanje. Poleg tega tudi ne vemo, ali gre pri njenih vrednotah in načelih za neka splošne smernice ali pa so le-ta zavezujoča (24–25).

Na začetku devetdesetih let se začne bioetiko ponovno dojemati širše in tako se njeno dojemanje ponovno približa začetni Potterjevi ideji o bioetiki kot o etiki preživetja. »Bioetika ni zgolj posodobljena medicinska etika, ampak je poziv k novi drži sodobnega človeka znanstveno-tehnične civilizacije do življenja nasploh: do svojega življenja, do življenja soljudi in do življenja celotne biosfere« (Globokar 2004, 428).

Tako druga izdaja *Encyclopedia of Bioethics* iz leta 1995 definicijo bioetike popravi na (*Encyclopedia of Bioethics* 1995, s. v. »Bioethics«):

»Bioetika je sestavljen pojem, ki izhaja iz grških *bios* (življenje) in *ethike* (etika). Lahko jo definiramo kot sistematičen študij moralnih razsežnosti – vključno z moralnimi pogledi, odločitvami, obnašanjem in politiko – znanosti, ki se ukvarjajo z življenjem in skrbi za zdravje, ki interdisciplinarno uporablja različne etične metodologije.«³

³ Originalno angleško besedilo: »Bioethics is a composite term derived from the Greek words bios (life) and

Tretja izdaja enciklopedije iz leta 2004 to slednjo definicijo vzame kot osnovo, pod razlago pojma *Bioetika* pa še doda (Encyclopedia of Bioethics 2004, s. v. »Bioethics«):

»Nedavno nastala beseda *bioetika* je začela označevati ne samo določeno področje človekovega zanimanja – presečišča etike in znanosti o življenju, ampak označuje tudi akademsko disciplino; politično silo na področju medicine, biologije in okoljskih študij; in kulturno perspektivo z nekaj posledicami. Razumljena ozko je bioetika preprosto eno novejših področij, ki je nastalo v luči velikih znanstvenih in tehnoloških sprememb. Razumljena širše pa je področje, ki se je razširilo, in na mnogo mestih tudi spremenilo, druga precej starejša področja. To je dosegla v pravu in v politiki; v literarnih, kulturnih in zgodovinskih študijah; v popularnih medijih; na področju filozofije, religije in literature; in na znanstvenih področjih medicine, biologije, ekologije in okoljskih, demografskih in socialnih študij.«⁴

Iz tega lahko razberemo, da je bilo opaženo, da se je vpliv bioetike, če jo dojemamo širše, iz zgolj področja naravnih znanosti, s katerim se ukvarja, prenesel tudi na ostala družbena in kulturna področja. Za to diplomsko delo sta tu seveda od zgoraj omenjenih najbolj relevantni literarna zgodovina in literatura.

ethikē (ethics). It can be defined as the systematic study of the moral dimensions – including moral vision, decisions, conduct, and policies – of the life sciences and health care, employing a variety of ethical methodologies in an interdisciplinary setting.«

⁴Originalno besedilo v angleškem jeziku: »The word *bioethics* of recent vintage has come to denote not just particular field of human inquiry – the intersection of ethics and the life sciences but also an academic discipline; a political force in medicine, biology, and environmental studies; and a cultural perspective of some consequence. Understood narrowly, bioethics is simply one more new field that has emerged in the face of great scientific and technological changes. Understood more broadly, however it is a field that has spread into, and in many places has changed, other far older fields. It has reached into law and public policy; into literary, cultural, and historical studies; into the popular media; into the disciplines of philosophy, religion and literature; and into the scientific fields of medicine, biology, ecology and environment, demography and the social studies.«

Še eno definicijo, ki jo v svojem delu omenja Pessina, najdemo v *dokumentu Mednarodnega simpozija v Erice* iz leta 1991. »V njem lahko preberemo, da bioetika, kolikor je etika, ki se posveča kraljestvu biološkega, presega meje tradicionalne medicinske etike« (Pessina 2013, 26), tako da zaobjema etične probleme vseh poklicev v zdravstvu, vedenjske raziskave, socialne in politične probleme, ki so povezani z zdravstvom, ter probleme živalskega in rastlinskega sveta. »Cilj bioetike je racionalna analiza moralnih problemov, povezanih z biomedicino, in analizira njihove povezanosti s področjem prava ter humanističnih znanosti« (prav tam).

Pessina v svojem razmišljanju pride do zaključka, da je potrebna zamenjava vprašanj, s katerimi se bioetika ukvarja. »Ne smemo več spraševati preprosto 'kaj naj naredimo (etika dolžnosti), temveč kakšne osebe naj postanemo (etika značaja in kreposti)'« (Pessina 2013, 30). Torej je potrebno, da se mora posameznik namesto tega, kaj mora storiti, začeti spraševati, kakšna oseba naj postane, da sprejema moralne odločitve (31).

Pessina bioetiko tako razume kot kritično vest tehnološke civilizacije. Zanj pri bioetiki ne gre toliko za aplikativno etiko, kot za nek temeljit celosten premislek o vrednosti življenja v tehnološko-znanstveni civilizaciji. O njej pravi (2013, 42):

»Zahteva po tem, da bi razmišljali o tehnološkem procesu in torej našel *smisel* (smer in pomen) zahodne družbe, nam vliva pogum, da se odpravimo po kompleksnejših poteh. Bioetika se mora torej uveljaviti kot *kritična vest tehnološke civilizacije*. Pri tem pojem 'kritična vest' označuje sposobnost pojasnjevanja in moralnega vrednotenja specifičnih praktičnih in teoretičnih vsebin, ki so jih vpeljale tehnoznanosti: zato v bioetiko ne spadajo vsi problemi medicinske etike, saj se ne odvija vsa medicina na visoki tehnološki ravni.«

Če povzamemo, Pessina razume bioetiko kot tehten premislek vsebin in vprašanj, ki so jih v naš življenjski prostor vpeljale tehnoznanosti. Človek si s pomočjo bioetike gradi identiteto znotraj tega s tehnološkimi možnostmi natrpanega prostora.

Podobno piše tudi Globokar (2004, 424): »Razmišljati o bioetiki ali etiki življenja pomeni presoditi vodilna načela zahodne civilizacije.« Gre torej za kritično razmišljanje o zahodni civilizaciji, o napredku znanosti in o smeri razvoja človeštva in moderne družbe.

Prepričanje, da je znanstveno-tehnični napredek sam po sebi dober in nujen, je v družbi

postalo negotovo takrat, ko se je izkazalo, da vse, kar je tehnično izvedljivo, ni nujno dobro za človeštvo in svet, v katerem živimo. »V tradicionalnem pojmovanju so veljala sama znanstvena raziskovanja za etično nevtralna, o moralnosti oz. o nemoralnosti je odločala uporaba teh teoretičnih dognanj. Na področju genetike pa ni več mogoče potegniti jasne ločnice med raziskavo in aplikacijo, med teoretičnim znanjem in praktičnim izvajanjem, saj samo znanstveno raziskovanje vključuje praktično izvajanje le-tega« (245).

Tako lahko zaključimo, da je bioetika veda, ki se ne dotika samo področja medicinske etike, marveč se ukvarja z vprašanji, ki jih je prinesel tehnološki napredek celotni družbi. Kot takšna je namenjena vsakemu človeku, da do te tehnologije vzpostavi nek odnos, moralni okvir svojega delovanja. Svet, v katerem živimo, je namreč neločljivo prepreden s tehnološkim in znanstvenim napredkom, tako da se bioetičnim vprašanjem niti ne moremo izogniti. »Zelo preprosto lahko bioetiko definiramo kot etiko življenja. Gre za vedo, ki preučuje etični vidik človekovega poseganja v življenje v vseh njegovih oblikah, posebej še v človekovo življenje. Bioetiko lahko razumemo kot človekovo odgovornost do vsega, kar živi« (429).

2.2.2 Zgodovina bioetike

Hiter razvoj znanosti in tehnologije v zadnjih desetletjih je bistveno pripomogel k večji kvaliteti življenja in k dvigu življenjskega standarda velikega deleža svetovnega prebivalstva. Po drugi strani pa sta znanost in tehnologija prinesli tudi marsikatero neželjeno posledico, kot so na primer radioaktivni in drugi nevarni odpadki, povečano onesnaževanje zraka in vodnih virov, prekomerno izsekavanje tropskih deževnih pragozdov in masovno gojenje živine za potrebe prehranske industrije. Poleg tega so nam znanosti predstavile tudi nove iznajdbe, kot so genski inženiring in kloniranje, ki sta v javnosti med drugim povzročila tudi precej strahu in dvom v svetlo prihodnost človeštva.

Kot je bilo že omenjeno, je izraz *bioethics* prvi uporabil ameriški onkolog Potter, in sicer leta 1970. Bioetiko je opredelil kot vedo preživetja, saj naj bi ta skrbela za povezavo med etičnimi vrednotami in sodobnimi spoznanji na področju biologije. Potter se je zavedal, da čeprav nekatera moderna dognanja in odkritja uporabljamo v dobre namene, imajo lahko ta negativne posledice, ki se jih v danem trenutku niti ne zavedamo.

Schockenhoff (2013, 43–50) razvoj bioetike deli na tri obdobja. Prvo obdobje nakazuje izvod dveh knjig v Združenih državah – *Morals and Medicine* (Fletcher) ter *The Patient as a Person: Explorations in Medical Ethics* (Ramsey). Drugo obdobje zaznamuje ponovni izid *The*

Foundations of Bioethics (Engelhardt) in izid *Principes of Biomedical Ethics* (Childress in Beauchamp) ter principizem, ki se ob tem pojavi. Tretje obdobje je obdobje moderne bioetike, ki ga zaznamuje več različnih bioetičnih smeri in šol, z javno etiko kot podlago za diskusijo in partikularnimi etikami kot dejanskimi etičnimi stališči posameznih skupin.

Kot je že zgoraj omenjeno, **prvo obdobje** zaznamuje izid dveh knjig v Združenih državah, in sicer sta njuna izdajatelja protestantska teologa Joseph Fletcher in Paul Ramsey.

Fletcher je postal v Evropi znan kot predstavnik radikalne situacijske etike. Leta 1954 je izšla njegova knjiga *Morals and Medicine*, s katero je avtor sporne teme medicinske etike izločil iz ozadja. Fletcher za področje medicinske etike konkretizira zagovarjanje posameznikovih državljskih svoboščin, s čimer pride do seznama posebnih človekovih pravic, ki bi jih morali v družbi vsi spoštovati, in ki naj bi nadomestile takratna načela v zdravstvu (vključno z *in dubio pro vita*). S temi načeli želi vzpostaviti radikalno spremembo paradigme, ki je veljala takrat, v kateri poznamo pozitivni aspekt (kot je na primer življenje) in negativni aspekt (kot je denimo smrt); to želi zamenjati s pravico posameznika do lastne odločitve.

Ramsey petnajst let kasneje (1970) izda knjigo *The Patient as a Person: Explorations in Medical Ethics*, ki je hkrati vrhunec in tudi zaključek prvega obdobja. Ramseyu se zdijo klasični argumenti, na primer razlikovanje med ubojem in dopuščanjem smrti, neopustljivi. Ukvarja se predvsem s temeljnimi vprašanji medicinske etike, kot so privolitev po poučitvi, poskusi na ljudeh, darovanje organov in transplantacijska medicina ter z definicijo smrti. Začne razpravo o tem, ali je v odnosu med zdravnikom in bolnikom osrednje načelo bolnikove avtonomije ali načelo skrbi za bolne in spoštovanje njihovega dostojanstva.

Drugo obdobje v razvoju zaznamuje leto 1986, ko filozof H.T. Engelhardt ml. ponovno objavi svoje delo o bioetiki z naslovom *The Foundations of Bioethics*. Ta knjiga in delo Beauchampa in Childressa *Principes of Biomedical Ethics* iz leta 1979 veljata za temeljni deli tega obdobja. Bioetika se jasneje zave svoje naloge v sekularizirani družbi. Loči se od religioznega okolja, v katerem je v prvem obdobju nastajala, in »išče nevtralno filozofsko utemeljitev onstran različnih svetovnonazorskih izhodišč pluralistične družbe« (46).

V središču javne morale sekularizirane družbe je načelo, ki predpisuje, »da je treba v enaki meri spoštovati vsa moralna prepričanja družbe in da ne sme nihče drugemu vsiliti lastnih moralnih vrednot« (46). Ob tem Beauchamp in Childress izoblikujeta štiri načela delovanja: načelo avtonomije, načelo neškodljivosti, načelo dobrodelnosti in načelo pravičnosti. V

konkretnem primeru naj bi se upoštevala vsa štiri moralna načela, ki so sicer univerzalna, ne pa nujna. Njihov problem je v tem, da so oblikovana preveč splošno in lahko zaradi tega vsebujejo različne pomenske nianse, poleg tega pa tudi ne vemo, kateri vrstni red načel moramo upoštevati v danem primeru. »Tako jih lahko glede na interpretacije napolnimo z različnimi vsebinami, na koncu pa nas pripeljejo do nasprotujočih zaključkov« (46). Njun namen je bil sicer ta, da bi našli neke vodilne smernice, vendar je bil rezultat dokaj negotov, saj je mogoče glede na interpretacije na podlagi teh smernic najti več možnih interpretacij.

V tretjem obdobju moderne bioetike, danes, je odnos do bioetike precej kompleksen. Prvič ne gre za samo eno samo smer, temveč jih obstaja več, poleg tega pa obstaja še več ravni, na katerih se bioetika izraža. Bioetiko lahko razdelimo na področje javne bioetike, na področje bioetike v medicini ter na osebno bioetiko posameznika oziroma skupine, v kateri se ta posameznik giblje. »Povezava med tem, kar pripada področju javne etike, tem, kar zadeva proceduralne načine posameznih poklicev, in tem, kar zadeva osebno razsežnost posameznika, oblikuje tisto neurejeno obzorje, v katerem sobivajo pogosto bolj živeta kot razumsko utemeljena moralna spoznanja, izkušnje in sodbe« (Pessina 2014, 15).

»Razločevanje med *common morality* sekularnih družb ter različnimi partikularnimi moralami skupin je videti kot ključ za razumevanje etičnih konfliktov v našem modernem svetu« (Schockenhoff 2013, 48).

Posameznikovo moralno prepričanje oblikuje partikularna morala ene ali več skupnosti, v katerih le-ta živi. Za skupnosti tu lahko štejejo med drugim tudi religijske skupnosti, delovna mesta ali izobraževalne institucije, katerim je posameznik pripadal ali še pripada. Oziroma, kakor piše Schockenhoff (2013,41): »Razmišljanje na področju bioetike je še močnejše kot razmišljanje na drugih področjih podvrženo zakonu medsebojnega učinkovanja ter povezano z izzivi življenja današnjega sveta.«

Če to dejstvo povežemo z literaturo, lahko rečemo, da je moralno prepričanje odvisno tudi od tega, kaj posameznik bere in katere izkušnje si s tem pridobi. Če so po mnenju Pessine bolj pomembne življenjske izkušnje kot moralna spoznanja, utemeljena v razumu, potem lahko literatura, in tu govorimo predvsem o leposlovju, pripomore k razvoju posameznikove moralne zavesti. S prebiranjem knjig in zgodb v njih si posameznik prav tako pridobiva izkušnje, saj ga zgodbe le-teh postavljajo v situacije, v katerih se pogosto v realnosti sam ne bi znašel. In če je literarno delo zares kvalitetno, posameznika vsekakor ne pusti brez vprašanj.

2.2.3 Osnovna problemska področja

Probleme, s katerimi se ukvarja bioetika, lahko razdelimo v sedem vsebinskih sklopov.⁵ Ta razdelitev služi kot pomoč pri analizi literarnega gradiva v poglavjih, ki sledijo. Ti problemski sklopi so:

1. **Vprašanje človeka in osebe:** status človeka, človeško dostojanstvo, človekove pravice, poskusi na ljudeh in z njimi.
2. **Vprašanja v povezavi s človeškimi zarodki:** splav, poskusi, predrojstna diagnostika ipd.
3. **Vprašanja o zadnji fazi človekovega življenja in smrti:** trpljenje, evtanazija, presajanje organov, paliativna nega, umetno ohranjanje življenja.
4. **Vprašanja človeške genetike:** genski inženiring, evgenika.
5. **Vprašanja glede človeškega razmnoževanja:** kloniranje, umetna oploditev, uravnavanje rojstev.
6. **Vprašanja v zvezi z živalmi:** poskusi na živalih, kloniranje ipd.
7. **Vprašanja v zvezi z okoljem, v katerem živimo:** ekologija, poraba surovin.

Tu je potrebno omeniti tudi to, da problemska področja, s katerim se bioetika ukvarja, za soočanje z moralnimi dilemami predvidevajo kot nujno potrebno vsaj osnovno poznavanje naravoslovnih znanosti, kot so medicina, biologija (vključno z genetiko), biokemija in biofizika. Brez tega osnovnega znanja je razumevanje problemov, s katerimi se ukvarja bioetika, praktično nemogoče, s tem pa je tudi nemogoče razumevanje utemeljitev in stališč posameznih smeri.

⁵Podobno razdelitev, vendar brez zadnjih dveh točk, lahko najdemo tudi pri Jonsen 1998.

3 Praktični del

V tem delu je najprej predstavljena metodologija izbire in analize gradiva. Tej sledi analiza izbranega gradiva, torej devetih romanov. Na koncu, v sintezi, je narejen povzetek ugotovitev, pridobljenih v analizah izbranih del.

3.1 Metodologija: izbira in analiza gradiva

Antiutopije so kot žanr, zlasti v povezavi z znanstveno fantastiko, postale precej priljubljene, ne samo v podobi knjig, ampak se pogosto pojavljajo tudi na filmskih platnih. Ravno zaradi tega je danes izdelati popoln pregled literature, čeprav omejen na samo eno žanrsko področje, praktično nemogoč projekt. Še težje bi bilo izdelati skupno vsebinsko analizo celotnega korpusa. Zaradi tega so v nadaljevanju analizirana samo izbrana dela.

Izbrana in obravnavana dela so tako knjige, ki so, zaradi svoje literarne vrednosti ali popularnosti, ali dostopne v slovenskem prevodu ali so v tujih jezikih, zlasti v angleščini, vzbudile pozornost javnosti. Na kratko povedano: izbrane so knjižne uspešnice, ki imajo hkrati tudi literarno vrednost.

Na to, da knjiga postane knjižna uspešnica, vpliva veliko dejavnikov, kot so na primer popularnost avtorja, promocija dela, založba in oblika izida, pomembne pa so tudi knjižne nagrade, ki jih delo prejme. Za antiutopična dela so relevantne naslednje knjižne nagrade:

- **Bookerjeva nagrada** (The Man Booker Prize) je nagrada za literaturo, ki ni vezana na literarni žanr. Podeljena je za najboljšo delo, ki je originalno napisano v angleškem jeziku in je izšlo v Združenem kraljestvu v danem letu (The Booker Prize Foundation 2015).
- **Nagrada Nebula** (Nebula Award) podeljuje združenje ameriških pisateljev fantazije in znanstvene fantastike SFWA (Science Fiction and Fantasy Writers of America). Podarja se za literaturo, ki spada v žanr znanstvene fantastike (SFWA 2015).
- **Nagrada Arthurja C. Clarka** (Arthur C. Clarke Award) je britanska nagrada za najboljšo delo znanstvene fantastike, ki je izšlo v Veliki Britaniji (Arthur C. Clarke Award 2012).

- **Nagrada Philipa K. Dicka** (Philip K. Dick Award) je nagrada za dela znanstvene fantastike in je podeljena vsako leto na konvenciji Norwescon v Združenih državah (Philadelphia Science Fiction Society 2015).

Za izbiro gradiva je tudi pomembno, da so pri analizi upoštevana vsa obdobja razvoja antiutopične književnosti, ter da sta vključena tudi dva najbolj pomembna literarna podžanra – tu govorimo o že zgoraj omenjenem kiberpanku in o feministični antiutopiji.

Za analizo je bilo na začetku iz nepregledne množice objavljenih del s področja antiutopije izbranih devetnajst del, od teh je v tem delu natančneje obravnavanih devet. Vsa dela, ki so prišla v širši izbor obravnave, so navedena v spodnji tabeli. Po njihovem branju je bilo ugotovljeno, da so bioetične teme premalo obravnavane ali pa da jih v njih ni. Podatek o tem je razviden iz tabele. Poleg te relevantne informacije so v tabeli prikazani še naslov dela, ime avtorja in leto izida. Dodani tudi podatki o slovenskem prevodu, če le-ta obstaja, in sicer naslov prevoda, ime prevajalca in leto izida prevoda.

Tabela 1: Vsa obravnavana besedila.

Pisatelj	Naslov dela	Leto izida	Leto prevoda v slovenščino in prevajalec	Bioetične tematike
Jevgenij Zamjatin	Mi	1921	1975: Drago Bajt	Ne.
Aldous Huxley	Krasni novi svet	1932	1964: Boris Verbič	Kloniranje, genski inženiring, soma ...
George Orwell	1984	1949	1967: Alenka Puhar	Ne.
Ray Bradbury	Fahrenheit 451	1953	1981: Sonja Kravanja	Ne.
Anthony Burgess	Peklenska pomaranča	1962	2005: Branko Gradišnik	Uporaba drog. Prevezgajanje ljudi.
Harry Harrison	Make Room! Make Room!	1966	Ni prevoda.	Ekologija, kontracepcija.
Philip K. Dick	Ali androidi sanjajo o električnih ovcah?	1968	2007: Jan Jona Javoršek, Urša Vogrinc Javoršek	Status humanoidnih robotov.
Philip K. Dick	Skozi skener temnačno	1977	2008: Alenka Razboršek	Ne.
William Gibson	Nevromant (Neuromancer)	1984	1997: Samo Kuščer	Modifikacije telesa (tehnološke, operacije), podaljševanje življenja, kloniranje.
Margaret Atwood	Deklina zgodba	1985	1990: Miriam Drev	Nadomestno materinstvo.
Alan Moore, David Lloyd	V for Vendetta (graphic novel)	1988 - 1989	Ni prevoda.	Ne.
Lois Lowry	Varuh spominov (The Giver)	1993	2013: Matjaž Kotnik	Evtanazija.

P. D. James	The Children of Men	1992	Ni prevoda.	Ne.
David Mitchell	Cloud Atlas	2004	Ni prevoda.	Kloniranje, status klonov ...
Kazuo Ishiguro	Ne zapusti me nikdar (Never Let Me Go)	2005	2006: Katarina Jerin	Vzgajanje klonov za darovanje organov.
Suzanne Collins	Igre lakote: Arena smrti	2008	2011: Kristina Dečman, Lidija Cerk-Dečman	Ne.
Suzanne Collins	Igre lakote: Kruto maščevanje	2009	2011: Kristina Dečman, Lidija Cerk-Dečman	Ne.
Suzanne Collins	Igre lakote: Upor	2010	2012: Kristina Dečman, Lidija Cerk-Dečman	Ne.
Veronica Roth	Razcepljeni (Divergent)	2011	2012: Darja Marinšek	Ne.

Dela si v analizi sledijo v kronološkem zaporedju glede na letnico prve izdaje v originalnem jeziku. Omeniti velja tudi, da so bili za analizo izbrani slovenski prevodi, če so ti obstajali. Če je bilo delo v slovenski jezik prevedeno več kot enkrat, je bil za analizo uporabljen prevod, ki v strokovni javnosti velja za bolj kvalitetnega.

Struktura analize del zaradi lažje preglednosti sledi določenemu vzorcu. Pri vsakem knjižnem delu je najprej na kratko predstavljen njen avtor ter morebitne relevantne okoliščine nastanka knjige. Dodani so podatki o slovenskem prevodu dela, če ta obstaja, ter o morebitni filmski adaptaciji oziroma ekranizaciji.

V nadaljevanju je podan kratek vsebinski povzetek s poudarkom na za to diplomsko delo relevantnih področjih. Nato so predstavljene posamezne teme in motivi, za ponazoritev in utemeljitev le-teh pa so podani tudi posamezni odstavki.

V sintezi je narejen pregled ugotovitev, ki so nastale ob analizi izbranih del. Na koncu je tudi nakazano, kako bi se to gradivo, ki je tu zbrano skupaj, lahko uporabilo v praktične, na primer pedagoške, namene.

3.2 Aldous Huxley: Krasni novi svet (1932)

»Ali si ti ne želiš, da bi bila svobodna, Lenina?«

»Ne vem, kaj hočeš s tem reči. Saj sem svobodna. Svobodna, da lahko čudovito uživam življenje. Dandanes smo vsi srečni« (Huxley 1964, 87).

To delo velja skupaj z Orwelovim romanom 1984 za eno od klasičnih del in najbolj

pomembnih antiutopičnih romanov. Huxley je roman napisal leta 1931, prvič pa je izšel leto kasneje, torej 1932, pri založbi Chatto and Windus v Londonu. V slovenščino ga je leta 1964 prevedel Boris M. Verbič. Roman je doživel dve filmski adaptaciji, leta 1980 in 1988, ki pa uspeha romana, in tudi njegove kvalitete, nista presegli.

Britanski avtor Aldous Leonard Huxley (1894–1963) je znan kot pisatelj, pesnik, scenarist, kritik in avtor filozofskih del. Poleg romana *Krasni novi svet* so njegovi pomembnejši romani še *Crome Yellow* (1921), *Groteskni ples* (*Antic Hay*, 1923), *Kontrapunkt življenja* (*Point Couter Point*, 1928) in utopični roman *Island* (1962). V slovenščino so bila do sedaj prevedena tudi tri njegova esejistična dela, med njimi *Krasni novi svet – revizija* (*Brave New World Revisited*, 1958).

Krasni novi svet je tipična antiutopija, ki predstavlja popolnoma uravnovešen in do potankosti načrtovan svet, ki na videz deluje popolno. Z bioetičnega vidika je zanimiv predvsem zaradi samega načrtnega postopka kreiranja idealnih subjektov. Gre tako za genetsko prilagajanje, kot tudi za vzgojo s pogojevanjem, s katerima napravijo popolne državljane – takšne, ki so zadovoljni z lastnim življenjem in se s svojim položajem v svetu, med drugim tudi z vprašanjem lastne svobode, sploh ne ukvarjajo.

Družba je razdeljena na pet razredov, ki se med seboj ločijo po tem, kakšna služba jim bo dodeljena – s tem je povezana tudi njihova inteligenca ter druge sposobnosti – in tudi po barvi oblačil: to so alfe, bete, game, delte in epsiloni. Vsak razred ima tudi podskupino, plus in minus. Številčno je pripadnikov skupine alfa plus, torej intelektualcev, voditeljev in nadzornikov, najmanj. Število pripadnikov skupine se z vsakim razredom povečuje. Največ je tako pripadnikov razreda epsilon, ki so težki fizični delavci in so tudi glede na raven inteligence na najnižji stopnji.

Za to diplomsko delo so najbolj relevantna prva tri poglavja knjige, ki služijo kot nekakšen uvod in v katerih avtor bralca skupaj s skupino študentov popelje po prostorih Zavoda za razplajanje in prilagajanje pod vodstvom direktorja. Avtor nam na tak način poda precej nazorno sliko družbe – predvsem njene ureditve in temeljne usmerjenosti.

Na začetku romana tako direktor popelje študente čez pet dvoran in pri tem učencem predstavi standardne postopke človeškega razmnoževanja. Prva dvorana je **Dvorana za oplajanje**, v kateri se delavci ukvarjajo z vzdrževanjem jajčnikov, ki so jih ženske darovale, in z oplojevanjem jajčec, pridobljenih iz njih. Tej sledi **Dvorana za ustekleničenje**, kjer

oplojena jajčeca razvrščajo v steklene posode in jih označijo ter pošljejo po tekočem traku naprej – v tretjo dvorano z imenom **Dvorana za družbeno predestinacijo**. Od tam zarodki potujejo po tekočem traku v **Skladišče embriev**, kjer jim, glede na skupino, odmerijo predpisano dozo kisika (in s tem zavrejo normalen razvoj možganov), jim dodajo cepiva ter jih, če je treba, prilagodijo na težje bivanjske pogoje. Od tam pa po ustrezno pretečenem času pridejo v zadnjo **Dvorano za pretočitev**, kjer zarodki začnejo svoje samostojno življenje.

Na tem mestu avtor predstavi še metodo Bokanovskega. Gre za postopek, pri katerem iz enega oplojenega jajčeca nastane več enakih zarodkov. Pri tem direktor izrazi svoje razočaranje, saj se tega postopka ne da izvajati v neskončnost, saj bi tako dobili še bolj stabilne in enotne delavske razrede. Zavedajo se namreč, da je za stabilnost pomembna enakost in da se to najlažje doseže s popolnoma enakimi družbenimi subjekti.

Nato direktor popelje študente čez del zavoda, kjer vzgajajo že iztočene (torej že rojene) otroke. Najprej je na vrsti dvorana **Otroške jasli – Dvorana za neopavlovsko prilagajanje**. Tu osem mesecev stare otroke z glasnimi zvoki in elektrošoki prilagodijo na odpor do narave in knjig. Odpor do prve je pomemben zato, ker z zahajanjem v naravo v prostem času ni nobenega zapravljanja denarja in s tem država nima nobenega dobička. Odpor do knjig simbolno predstavlja odpor do iskanja dodatnega znanja, pa tudi odpor do umetnosti, literature, ki je v danem svetu nepotrebna.

V naslednji dvorani so starejši otroci podvrženi učenju v spanju – hipnopediji. Gre za učenje norm na ravni podzavesti, značilnih za določeno skupino: da je njihova kasta najboljša, da je potrošništvo pomembno in da lahko mamilo Soma reši vse probleme.

Na koncu študentje obiščejo dvorišče, kjer se goli igrajo starejši otroci. Skupino študentov nato nepričakovano nagovori Mustafa Mond, eden izmed desetih svetovnih nadzornikov. Učencem poda svoje nadzore in hkrati pojasni, zakaj je država takšna, kot je, nujno potrebna in najboljša rešitev, in kako so bila na začetku za vse te moderne postopke, ki so jih videli, nasprotovanja, vendar so danes nekaj najbolj običajnega.

Eden izmed glavnih 'junakov' romana je uslužbenec zavoda Bernard Marx, ki sodelavko Lenino povabi na obisk rezervata. Bernard ni tipični junak, saj mu za to primanjkuje dobrega junaškega značaja – čeprav se zaveda lastne individualnosti, ima veliko slabih značajskih lastnosti. Bolj junaku podoben je njegov prijatelj Helmholtz Watson, ki se, enako kot Bernard, ne počuti del družbe in sebe dojema kot posameznika. Obema zaradi njunega nenavadnega

obnašanja grozi izselitev na Islandijo, ven iz družbenega sistema.

Iz obiska v rezervatu Bernard in Lenina pripeljeta divjaka Johna ter njegovo mater. Divjak je nad civilizacijo in nad tehnologijo najprej začuden, nato pa se ji začne upirati. Preprosto se ne more vključiti vanjo, pa tudi družba ne sprejme njegovega nenavadnega načina življenja.

Potrebno se je zavedati, da v romanu ne gre za uvajanje novega družbenega sistema, marveč za predstavitev že dolga leta obstoječega in uveljavljenega – celo do te mere, da si subjekti drugačnega niti ne znajo več predstavljati. Tako se subjekti v zgodbi ne ukvarjajo z etičnimi dilemami; za njih te sploh ne obstajajo. Obstajajo le v perspektivi avtorja in bralca. Spodaj našteje bioetične tematike tako za subjekte v zgodbi niso moralno dobre ali slabe, marveč jih sodijo glede na njihovo učinkovitost:

1. Umetno ustvarjanje življenja

Gre za popolnoma ustaljen postopek, ki ga avtor namenoma opiše kot avtomatizirano tovarniško delo: ljudje za tekočim trakom 'sestavljajo' zarodke glede na potrebe, oziroma glede na naročilo, ki jim je bilo sporočeno. Glede na to, kaj družba trenutno potrebuje za svojo uravnovešenost, ustvarijo idealne državljane.

Ta precej natančno dovršen in učinkovit postopek je popolnoma zamenjal naravno rojevanje; je edini način človeškega razmnoževanja, saj je spolnost namenjena izključno užitku in zabavi.

2. Kloniranje

V romanu je opisana metoda Bokanovskega, oziroma bokanovskifikacija. Uporablja se pri večini kast, razen pri tisti, pri kateri je individualnost in uporaba razuma bolj pomembna, torej pri skupini alfa.

Bokanovskifikacija je zelo pomembna za stabilnost družbe, saj se ta doseže lažje, če so si ljudje ne samo podobni, ampak enaki, hkrati pa je njena prednost, da lahko iz manj materiala, torej jajčec, napravijo več produktov, ljudi.

3. Prilagajanje zarodkov in pogojevanje

Ljudje so v romanu prilagojeni tako na telesni kot tudi na psihološki ravni. Telesno prilagajanje se začne že zgodaj pri zarodkih, ko le-te prilagajajo za življenje in delo v težjih življenjskih pogojih ter uravnavajo njihovo inteligenco; le ta za večino ljudi tako ali tako ni

potrebna.

Psihološko prilagajajo majhne otroke z različnimi postopki, med njimi je tudi hipnopedija.

4. Preprečevanje staranja

Staranje v družbi, zahvaljujoč napredni medicini, ne obstaja. Odrasli ljudje izgledajo vedno mladi in takšni tudi umrejo. Pri tem ne gre le za izgled, ampak tudi za njihov duševni razvoj. To najbolje v enem od svojih govorov opiše nadzornik Mond (54):

»Treba je bilo samo še premagati starost. [...] Spolni hormoni, transfuzija mlade krvi, magnezijeve soli ... [...] Odstranili smo vse fiziološke znake starosti. [...] Hkrati pa tudi vse starčevske duševne posebnosti. Značaj človeka je zdaj za vse življenje ustaljen. [...] Delo – igra – v šestdesetem letu so naše sposobnosti pa tudi okus še prav isti, kakor so bili v sedemnajstem. Stari ljudje so se v slabih starih časih odpovedovali, umikali iz življenja, se zatekali k veri, se ukvarjali z branjem, z razmišljanjem – z razmišljanjem!«

Tako v družbi stari ljudje sploh ne obstajajo. To je precej logično, saj so, če gledamo zgolj s stališča uporabnosti, za družbo najmanj koristni, če ne celo nevarni zaradi svojega nagnjenja k razmišljanju, k refleksiji o lastnem življenju in o družbi.

Tako ni čudno, da je Lenina presenečena, ko v rezervatu prvič v življenju zagleda resnično starega človeka. Bernard ji nato razloži, zakaj starih ljudi njihova napredna družba ne pozna.

»Takšni niso zato, ker tega ne dopustimo. Obvarujemo jih pred boleznimi. Njihova notranja izločanja umetno podpiramo, da ohranijo mladostno ravnotežje. Ne dovolimo, da bi se količina magnezija in kalcija v njihovih telesih znižala pod tisto, ki so jo imeli s tridesetimi leti. Dajemo jim transfuzije mlade krvi. Njihov metabolizem venomer spodbujamo. Zato seveda niso videti takšni. Deloma pa tudi zato,« je dodal, »ker večinoma umro že davno prej in ne postanejo tako stari, kakor je ta človek. Do šestdesetega leta malone neokrnjena mladost, potem pa: tresk! In konec« (104).

5. Farmakologija: soma in kontracepcija

Medicine in farmakologije pa se ne uporabljajo zgolj v namen preprečevanja staranja. Druga dva, verjetno še bolj pomembna, namena sta omamljanje in kontracepcija.

Uporaba drog kot sredstva za beg iz realnosti ni samo družbeno sprejemljiva, ampak jo družba na vsakem koraku celo spodbuja. **Soma** je idealno mamilo: ima vse dobre lastnosti drog brez stranskih učinkov. Uporablja se jo praktično za vse: za preganjanje depresije, za popestritev vsakdana, za zabavo in tudi v religijske namene pri obredih. V romanu jo Mustafa Mond opiše (53):

»V letu Fordovem 178 so nakazali dva tisoč farmakologom in biokemikom podporo. [...] Šest let kasneje so začeli komercialno proizvajati zdravilo, da si boljšega ni moč misliti. [...] prijetno narkotična je in vzbuja mične halucinacije. [...] Vse prednosti krščanstva in alkohola ima, pa nobene od njunih slabosti. [...] Kadarkoli si zaželiš, lahko zapustiš realni svet, si privoščiš oddih in se spet vržeš vanj, a brez glavobola in mitologije.«

Prav tako je kontracepcija nekaj vsakdanjega, vsaj za del prebivalc; večina žensk je namreč že pri rojstvu prilagojenih tako, da so neplodne, 'jalove'. Tiste, ki niso, redno uporabljajo kontracepcijo, ki jo imajo vedno pri roki. Namen plodnih žensk je, da darujejo jajčnike za nadaljnje razmnoževanje s kloniranjem.

6. Smrt in umiranje

Kot je že iz enega od zgornjih citatov razvidno (104), ljudje živijo do približne starosti šestdesetih let. Ljudje gredo umret v posebne ustanove, stran od vsakdanjega življenja. Tam je poskrbljeno za to, da umrejo v prijetnem ozračju – igra prijetna glasba, spremljajo pa lahko tudi zabavne programe.

Tja jih nikoli nihče ne pride obiskat. Vendar to ni niti tako presenetljivo: v družbi, kjer družina ne obstaja več, medosebni stiki pa so zreducirani na bežna poznanstva in užitek, ni nikogar več, za komer bi žaloval. Poleg tega je tu še prilagajanje na smrt: že majhne otroke prilagajajo, da jemljejo smrt kot nekaj netragičnega, popolnoma normalnega. Tako jih peljejo na obisk v ustanove za umiranje, kjer dobijo sladkarije in najboljše igrače. S tem je bilo žalovanje popolnoma odstranjeno iz družbe.

»Prilagajanje smrti se začne že z osemnajstim mesecem. Vsak otročiček prebije dva dopoldneva na teden v bolnišnici za umirajoče. Tam hranijo vse najlepše igrače in ob smrtnih dnevih dobe otroci sladoleđ s smetano. Nauče se videti v smrti nekaj samo po sebi umevnega« (153).

Na tem mestu je potrebno še omeniti še en odnos družbe do smrti: v smrti so si vsi, čeprav različnih kast, enaki. Vsi s svojim sežigom dajo enako količino elementov in s tem pomagajo družbi. Po smrti je korist vseh enaka, ne glede na to, kdo so bili. Seveda gre tudi tu še za eno od posledic prilagajanja, tako kot delitev na kaste, kar je dobro razvidno iz spodnjega odlomka. V njem Henry in Lenina letita mimo krematorija (70):

»'Prestrežanje fosforja,' ji je v brzovrnem slogu odgovoril Henry. »Ko se plini dvigajo v dimniku, jih štirikrat zapovrstjo predelajo. Včasih se je P₂O₅ povsem izločil iz obtoka, če so koga upepelili. Zdaj pa ga prestrežemo več kakor osemindvetdeset odstotkov. Več kakor poldrug kilogram od vsakega odraslega trupla. To se pravi, da prispeva samo Anglija skoraj štiristo ton fosforja na leto.« Henry je govoril z zadovoljnim ponosom, saj ga je ta uspeh tako srčno veselil, kakor da bi ga dosegel sam. 'Lepo je pomisliti, da lahko še celo po smrti koristimo družbi. Tako pospešimo razvoj rastlin.'

Lenina pa je medtem obrnila oči proč in gledala naravnost navzdol na postajo enotirne železnice. 'Lepo je res,' je pritrdila. 'Čudno pa je, da alfe in bete nič več ne pripomorejo k razvoju rastlin, kakor ti zoprni game in delte in epsiloni tam spodaj.'

'Vsi ljudje so fizikalno-kemično enaki,' je rekel Henry kratko in jedrnato.«

V zvezi s smrtjo je morda še bolj zanimivo, česa v tem romanu ne najdemo: pisatelj se ni odločil za to, da bi smrt popolnoma ukinil, ali vsaj da bi življenje drastično podaljšal – šestdeset let je običajna in ne ravno visoka starost. Prav tako ljudje v romanu umrejo naravne smrti, torej ni evtanazije. Zanimivo je, da se ti dve tematiki pogosto pojavljata v kasnejših romanih, vendar jih pri Huxleyju še ne zasledimo.

Kljub temu, da je od objave knjige minilo že več kot osemdeset let, je zaradi tematik, ki jih predstavlja, še danes popularna. »Mnoge izmed tehnologij, ki si jih je zamislil Huxley, so že tu ali pa tik za obzorjem, na primer oploditev in vitro, nadomestno materinstvo, psihotropna mamila in genski inženiring za proizvodnjo ljudi« (Fukuyama 2006, 17).

Tako kot večina pisateljev, se je Huxley v nekaterih svojih 'napovedih' mogoče zmotil, v drugih pa je zadel že kar grozljivo blizu. Vendar bralcu verjetno niso ob branju romana najbolj strašljivi opisani postopki kloniranja ali umetno ustvarjene popolne družbe, ampak to, da so ljudje v takšni družbi popolnoma srečni in se niti ne zavedajo lastne nesvobode, še več,

svobode sploh ne potrebujejo.

3.3 George Orwell: 1984 (1949)

»V Oceaniji ni zakona. Misli in dejanja, ki pomenijo gotovo smrt, če te zasačijo, niso formalno prepovedani in neskončnih čistk, aretacij, mučenj, zapiranja in izhlapevanj ne nalagajo ljudem kot kazen za zločine, ki so bili resnično storjeni, temveč le uničujejo ljudi, ki bi nekoč v prihodnosti mogli zagrešiti zločin« (Orwell 2004, 230–231).

Drugi, morda še bolj znan antiutopični roman, ki ga uvrščamo med literarne klasike, je izšel leta 1949. Britanski pisatelj Eric Arthur Blair ga je izdal pod svojim danes veliko bolj prepoznavnim psevdonimom George Orwell. Poleg romana 1984 je znano tudi njegovo delo *Živalska Farma* (*Animal Farm*, 1945).

Prvi slovenski prevod obravnavanega romana je izšel leta 1967, in sicer ga je prevedla Alenka Puhar. Njen pregledan in popravljen izvod je nato izšel še leta 2004.

Roman se z bioetičnimi tematikami neposredno ne ukvarja, vendar ga gre v to delo uvrstiti že zaradi njegove literarne vrednosti ter zaradi njegovega vpliva na naslednjo generacijo piscev. Sama knjiga je bolj filozofsko – sociološka študija. Razlog za pomanjkanje bioetičnih tematik je v tem, da je družba v romanu preveč nenapredna, da bi se lahko ukvarjala z napredno medicino, farmakologijo ali drugo tehnologijo. Edina tehnologija, ki jim jo je uspelo razviti, je tista, ki je uporabljena za vojno in za nadzor. Kljub temu sta obe, če ju primerjamo z večino ostalih romanov, še vedno precej primitivni.

Eno izmed vprašanj, ki ga ta roman odpira, je vprašanje o človekovi zasebnosti, o nadzoru in s tem povezane svobode. Dogajanje je postavljeno v prostor, kjer je vsak trenutek človekovega življenja nadzorovan. Človek mora vedno delati in celo misliti, kar je prav. Celote svobode nima, da bi sovražil sam sistem in da bi umrl kot njegov sovražnik in nasprotnik.

Druga stvar, ki jo gre omeniti, je prikaz same družbe. Deli se v tri sloje: ožja partija, širša partija ter raja. Ti sloji ljudi med seboj niso enaki, nimajo enakih pravic in dostopa do dobrin in znanja. Oba višja sloja imata rajo za nekoga, ki je na isti stopnji kot živali, torej je niti nimajo za prave ljudi. Prav tako je svet v nenehni vojni, ko se tri, bolj ali manj uravnotežene velesile, med seboj kar naprej bojujejo za en in isti kos zemlje. Vojna je v tem primeru nujna,

saj država zanjo porablja surovine in denar, kar jo vzdržuje v ravnovesju. Vendar je vojna hkrati tudi nesmiselna, saj zmaga katerekoli sile ne bi spremenila svetovnega ravnovesja.

V taki družbi je dovoljeno uporabiti vsako razpoložljivo sredstvo, da se pride do cilja. Da bi imel Veliki brat vedno prav, spreminjajo zgodovino, ugrabljajo ljudi, jih mučijo in na koncu izbrišejo iz zgodovine njihov obstoj. Zgodovina tu ni nekaj stalnega, ampak se vedno spreminja in prilagaja.

3.4 Harry Harrison: Make Room! Make Room! (1966)

»So mankind gobbled in a century all the world's resources that had taken millions of years to store up, and no one on the top gave a damn nor listened to all the voices that were trying to warn them, they just let us overproduce and overconsume, until now the oil is gone, the topsoil depleted and washed away, the trees chopped down, the animals extinct, the earth poisoned, and all we have to show for this is seven billion people fighting over the scraps that are left, living a miserable existence – and still breeding without control«⁶ (Harrison 2008, 181).

Ameriški pisatelj Harry Max Harrison (1925–2012) je v svojem življenju napisal več del znanstvene fantastike, med katerimi sta najbolj znani zbirki romanov *Stainless Steel Rat* (1961–2010) in *Deathworld* (1960–2001), za najbolj znan njegov roman pa šteje antiutopično delo *Make Room! Make Room!*, ki je izšel leta 1966. Verjetno gre njegovo prepoznavnost pripisati tudi temu, da so po njem leta 1973 posneli filmsko uspešnico z naslovom *Soylent Green*. Roman je bil za film zgolj osnova, tako da se precej razlikujeta tako po vsebinskih poudarkih, kot tudi po večini motivov.

Glavni motiv v romanu je prenaseljenost, s katero je povezan tudi tematika pomanjkanja praktično vseh surovin, nasilje in onesnaženost okolja. Vsebinsko lahko delo prištevamo tudi med kriminalne romane: zgodba sledi življenju policijskega detektiva Andyja Ruscha in njegovemu sostanovalcu Solomonu Khanu v času od 9. avgusta 1999 do minute čez polnoč 1. januarja 2000, ko Andy preiskuje umor vplivnega bogataša O' Briena. Poleg tega zgodba sledi tudi življenju Billiya Chunga, ki je O' Brienov morilec na begu in se skriva po najbolj odročnih delih mesta.

Vendar sam roman ni toliko zanimiv zaradi same zgodbe, ta je v svoji osnovi kriminalka, ampak zaradi družbe in okolja, ki ga opisuje. Dogaja se v New Yorku, ki ga pesti

⁶Vsebinski prevod: »Človeštvo je v enem stoletju požrlo vse svetovne surovine, za nastanek katerih so bila potrebna tisočletja, in nihče od vodilnih se ni zmenil za to, niti ni prisluhnil vsem tistim glasovom, ki so poskušali posvariti. Dovolili so nam, da prekomerno ustvarjamo in prekomerno porabljamo in sedaj, ko je nafta pošla, ko je prst izčrpana in odplaknjena, ko so drevesa posekana, živali izumrle, zemlja zastrupljena in je vse, kar lahko po vsem tem pokazemo, sedem milijonov ljudi, ki se med seboj borijo za ostanke, živijo svoj nesrečen obstoj – in se še naprej razmnožujejo brez kontrole.«

prenaseljenost, nasilje in pomanjkanje hrane ter pitne vode. Zaradi pomanjkanja surovin si lahko ljudje privoščijo le hrano na bone, ki je večinoma slaba in jo sestavljajo sojini nadomestki – med drugim sta to tudi *soylent*, nadomestek iz soje in leče, in *ener-G*, plankton (77). Zaradi pomanjkanja stanovanj ljudje živijo povsod: na ogromnih ladjah, ki so zasidrane v reki, v zapuščenih avtomobilih na parkiriščih ter v tunelih in na zapuščenih metro postajah.

Za to diplomsko delo sta najbolj relevantni dve poglavji v drugem delu knjige, četrto (176–182) in šesto (190–198). V njima stari Sol v pogovoru s Shirl, mladim Andyjevim dekletom, razloži na precej didaktičen način, kako in zaradi česa je prišlo do takšnega stanja v družbi. V njegovem govoru sta promovirana kontrola rojstev in trajnostni razvoj, kar je zanimivo, saj gre za dve tematiki, o katerih se v času nastanka romana v družbi še niti ni razpravljalo. Solov govor spodbudijo novice o sprejemu kriznega zakona (*Emergency Bill*), ki naj bi med drugim začel dovoljevati uporabo kontracepcije in bi uvedel poučitev ljudi o načrtovanju družine (172). Iz besedila je razvidno, da mu ljudje na splošno niso naklonjeni, saj ga poimenujejo *Baby-killer Bill*, vendar je iz Solove razlage vidno, da ne gre za uvedbo splava, ampak kontracepcije (179).

Sol je mnenja, da je boljša uporaba kontracepcije kot to, da otroci umirajo zaradi pomanjkanja in podhranjenosti, Shirl pa tako kot večina meni, da je le-ta nenaravna in da kot takšna ne bo sprejeta. Sol še pripomni, da je za ukrepe že zdavnaj prepozno, saj je okolje že uničeno. Za takšen pogled na kontrolo rojstev Sol krivi slabo državno vodstvo in katoliški pogled na to tematiko ter dejstvo, da je le-tega prevzel celoten svet:

»On the News they said that it looks like the Emergency Bill is going to pass after only a couple of months of yakking in Congress. I don't believe it. Too many people don't know about it or don't care about it, so there is no real pressure on Congress to do anything about it. We still have women with ten kids who are starving to death, who believe there is something evil about having smaller families. I suppose we can mostly blame Catholics for that, they're still not completely convinced that controlling births is a good thing«⁷ (194).

⁷ Vsebinski prevod: »V Novicah so rekli, da bo Krizni zakon verjetno sprejet že po nekaj mesecih blebetanja v Kongresu. Ne verjamem. Premalo ljudi ve zanj ali pa jim je zanj vseeno, tako da ni nobenega resničnega pritiska na Kongres, da bi ta kaj storil. Še vedno obstajajo ženske z desetimi otroki, ki so do smrti sestradane in

V ponatisu knjige leta 2008 je Harrison, ob tem, ko je ugotavljal koliko njegovih 'napovedi' prihodnosti se je do sedaj dejansko uresničilo, v spremni besedi ugotovil, da se je precej zmotil v nekaj detajlih, vendar pa je, na žalost, zadel pri pomanjkanju hrane na svetovni ravni, prekomerni porabi nafte in nagli rasti prebivalstva. Svoje razmišljanje zaključil:

»I am not happy about being correct; I wish it had been the other way around. I wish we had controlled population growth and developed green energy sources.

Perhaps we still can. Dare I be optimistic? I shall try.

While you, dear reader, will hopefully read this book and agree with me. Mankind is always in a state of flux, change is continuous. If science fiction can teach us one thing – it is that we have the power to change.

I sincerely hope that we will«⁸ (232–233).

verjamejo, da je nekaj zlega v tem, da bi imele manjše družine. Domnevam, da za to lahko krivimo predvsem Katolike; ti še vedno niso popolnoma prepričani, da je kontrola rojstev nekaj dobrega.

⁸ Vsebinski prevod: »Nisem vesel, da sem imel pravi; želim si, da bi bilo ravno obratno. Da bi imeli rast populacije pod kontrolo in da bi razvili zelene vire energije. Mogoče to lahko še storimo. Smem biti optimističen? Bom poskušal biti. Medtem boš upam tudi ti, dragi bralec, bral to knjigo in se strinjal z mano. Človeštvo je vedno v fazi negotovosti, nepretrganega spreminjanja. Če nas znanstvena fantastika lahko nauči eno stvar – naj bo to, da imamo moč, da se spremenimo. Resnično upam, da se bomo.«

3.5 Philip K. Dick: Ali androidi sanjajo o električnih ovcah? (1968)

»'Androidi. Res ne pomagajte drug drugemu, kadar nastopijo težave,' je rekel Rick.

'Saj imate prav,' je siknil Garland, 'manjka nam ta specifična sposobnost, ki jo imate ljudje, in sicer to, čemur menda pravite empatija'« (Dick 2007, 150).

Ameriški pisatelj Philip Kindred Dick (1928–1982) je s štiriinštiridesetimi objavljenimi novelami in z več kot sto dvajsetimi kratkimi zgodbami eden izmed najbolj znanih in produktivnih pisateljev znanstvene fantastike. Do danes je bilo enajst njegovih del postavljenih na filmsko platno, od katerih so marsikateri uspešnice, med drugim tudi *Popolni spomin* (*Total Recall*, 1990 in 2012), *Posebno poročilo* (*Minority Report*, 2002) in *Iztrebljevalec* (*Blade Runner*, 1982). Za scenarij slednjega je bila osnova ravno obravnavano delo.

Delo je bilo leta 1968, ko je izšlo, nominirano za nagrado Nebula. V slovenski jezik je bila knjiga prevedena dvakrat. Prvič je bil preveden leta 1999 z naslovom *Ali androidi sanjajo električne ovce?*, in sicer sta ga prevedla Andrej Dolenc in Aleš Holz. Drugi prevod, ki je bil uporabljen tudi v tej analizi in nosi naslov *Ali androidi sanjajo o električnih ovcah?*, pa je izšel leta 2007, in sicer sta ga prevedla Jan Jona Javoršek in Urša Vogrinc Javoršek.

V slovenščino je bilo prevedenih tudi precej drugih avtorjevih del, zlasti tistih bolj znanih, med njimi so na primer *Ubik* (1969, preveden 1982), *Človek v visokem dvorcu* (*A Man in High Castle*, izšel 1962, preveden 2002), ki je dobil nagrado Hugo, *Skozi skener temačno* (*A Scanner Darkly*, izšel 1977, preveden 2008), ki je dobil nagrado BSFA; *Marsovski časovni zdrs* (*Martian Time-Slip*, izšel 1964, preveden 2009) in *Iztirjeni čas* (*Time Out of Joint*, izšel 1959, preveden 2011).

Ali androidi sanjajo o električnih ovcah? je eden izmed romanov, katerih napovedana prihodnost se je že uresničila. Pri tem govorimo o času, ne njegovi vsebini, saj je dogajanje romana avtor postavil v leto 1992.⁹

Izmed obravnavanih romanov je edini, v katerem je Zemlja postala tako zelo neprimerna za

⁹ Nekatere kasnejše izdaje v angleščini so popravljene in je dogajalni čas postavljen v leto 2021.

življenje, da je večina ljudi že emigrirala v kolonije, in sicer na Mars (Dick 2007, 80). kljub temu je dogajalni prostor romana še vedno Zemlja, na kateri prebiva le še manjšina človeštva, ki se zaradi različnih razlogov (še) ni preselila (24–25). Glavni junak zgodbe, Rick Deckard, je tako na Zemlji ostal zaradi službe – je namreč lovec na androide; le-tem je bivanje na zemlji prepovedano. Nekateri drugi prebivalci pa so morali ostati zato, ker je njihov dedni material zaradi sevanja okvarjen in so s tem izgubili možnost razmnoževanja, z njo pa tudi status 'navadnih ljudi'. O njih pisatelj pravi (24):

»Združeni narodi so poskrbeli, da je bilo emigrirati lahko, ostati pa težko, skoraj nemogoče. Kdor je še postaval po Zemlji, je tvegala, da ga nenadoma označijo za biološko nesprejemljivega, za grožnjo čisti dediščini vrste. Ko so državljana označili za posebnega, je bil, tudi če je privolil v sterilizacijo, izbrisan iz zgodovine. Dejansko je nehal biti del človeštva.«

Iz tega odstavka lahko vidimo, da se človeška družba na Zemlji deli na 'državljane' in na tiste, ki so označeni za biološko nesprejemljive in s tem za 'posebne državljane'. S časom pa vsepovsod prisotni radioaktivni prah ne učinkuje le na dedni material, ampak tudi na njihove mentalne zmožnosti, tako da počasi degradirajo in niso sposobni opravljati niti preprostih del. S tem postanejo popolnoma izločeni iz družbe. Taki ljudje živijo sami v napol propadlih in popolnoma zapuščenih obrobjih mest.

Lahko bi rekli, da je to tudi prva etična tematika, ki jo lahko zaznamo v romanu – človeško dostojanstvo in njegov status sta odvisna od njegove sposobnosti, tako umske kot tudi od sposobnosti reprodukcije.

Druga zanimiva tema, ki jo roman odpira, je status androidov. Ta je problematiziran zato, ker v romanu androidi niso zgolj humanoidni roboti, ampak gre za organske umetno ustvarjene življenjske forme (235), ki so na zunaj tako zelo podobne ljudem, da so od njih praktično neločljive. Še lovci na glave jih lahko ločijo zgolj z kompleksnim empatičnim testom, saj le-te androidi nimajo. Poleg tega imajo nekateri androidi tudi vprogramirane umetne spomine in se tako niti ne zavedajo, da niso ljudje (76–77). Od ljudi jih loči predvsem njihova visoka inteligenca, pomanjkanje empatije in dejstvo, da lahko živijo samo štiri leta. Tako pride do zanimive situacije, ko je meja med ljudmi in stroji skoraj popolnoma zabrisana, kar spodbuja bralca k temu, da se vpraša, ali si androidi morda ne zaslužijo tudi neke vrste človeškega dostojanstva; v romanu le-tega namreč nimajo (7).

Skozi roman je ves čas tudi močno prisotna tematika ekologije. Prikazana je Zemlja, ki je že nepovratno uničena. Žive živali so tako redke, da so postale statusni simbol in dosegajo astronomske cene (8). Ljudje, ki si jih ne morajo privoščiti, si kupujejo mehanske ponaredke le-teh; od tod tudi izvira naslov romana. Takšno uničenje okolja je bilo posledica svetovne vojne in v njej uporabljenega radioaktivnega orožja. Zaradi njega nastali radioaktivni prah je nato razneslo po celem svetu.

3.6 William Gibson: Nevromant (1984)

»Vodja Modernih partnerjev, ki se je predstavil kot Lupus Yonderboy, je nosil polikarbonatni kombinezon, ki je lahko tudi snemal, tako da je lahko po želji predvajal posneta ozadja. Sedel je na robu Caseove delovne mize kakor kak dovršen groteskni kip in izpod obrvi gledal Casea in Armitagea. Imel je rožnate lase. Za levim ušesom mu je iz vtičnice štrlel pravi pravcati mavričasti gozd mikrosoftov; njegovo uho je bilo šilasto in na konici prav tako poraslo z rožnatimi dlakami. Imel je prirejene zenice, ki so lovile svetlobo kakor mačje. Case je gledal, kako se obleka preliva v barvah in teksturah« (Gibson 1997, 78).

S svojim prvencem *Nevromant* (*Neuromancer*) je leta 1984 ameriško-kanadski pisatelj in scenarist William Ford Gibson (1948) ustvaril novo literarno podzvrst, kasneje poimenovano kiberpank. Hkrati roman tudi tvori, skupaj z romanoma *Count Zero* (1986) in *Mona Lisa Overdrive* (1988) trilogijo, poimenovano *Sprawl*. Delo je ob izidu prejelo številne literarne nagrade, in sicer nagrado *Hugo* (1985) za najboljšo novelo, nagrado *Nebula* (1985) za najboljšo novelo, *Nagrada Philipa K. Dicka* (1984) ter manj znani nagradi *Ditmos* in *Scinn*. Prav tako se je uvrstila na lestvico *All-Time 100 Novels* revije *Time* (Time Inc. 2015). V slovenski jezik jo je leta 1997 prevedel Samo Kuščer.

Druga Gibsonova dela, prevedena v slovenščino so še *Virtualna svetloba* (*Virtual Light*, 1993, prevedena 2004), kratka zgodba *Uničenje Krome* (*Burning Chrome*, prvič objavljena 1982, prevedena 1992) in roman, ki ga je napisal skupaj z Bruceom Sterlingom, *Spremenljivostni stroj* (*The Difference Engine* 1990, preveden 2003); ta je kasneje postal osrednje delo novega literarnega podžanra – *steampunka*.¹⁰

¹⁰ *Steampunk* je literarni podžanr znanstvene fantastike. Zanj je značilno, da znanstvenofantastično zgodbo

Z romanom *Nevromant* je Gibson v literaturo vnesel koncept kiberprostora (ang. *cyberspace*), danes poznanega tudi z imenom 'matrica'. Pojem kiberprostora se sicer prvič pojavi že v njegovi kratki zgodbi *Uničenje Krome*, bolj izčrpno definicijo in opis tega prostora pisatelj poda ravno na začetku *Nevromanta* (61):

»Kiberprostor. Skupna halucinacija, ki jo vsak dan doživijo milijarde povsem legitimnih operaterjev, povsod na svetu, celo otroci, ki se učijo matematičnih pojmov [...] Grafična predstavitev podatkov, abstrahiranih iz bank vseh računalnikov človeškega sistema. Nepredstavljiva kompleksnost. Svetlobni žarki, razporejeni v neprostoru uma, gruče in ozvezdja podatkov. Odmikajo se, kakor mestne luči ...«

Njegov koncept kiberprostora je zanimiv iz več razlogov, med drugim tudi zaradi skladnosti z dejanskim razvojem sodobne računalniške tehnologije, zlasti interneta in računalniške simulacije navidezne resničnosti. Roman je bil namreč napisan v času, ko se je zemetke internetne tehnologije uporabljalo zgolj v znanstvene namene.

Sam kiberprostor je v romanu predstavljen kot utopija, prostor neskončnih možnosti, saj se tako imenovani Kavboji matrice (9), katerih dostop in možnost upravljanja z informacijami je v računalništvu podoben admin/root uporabniku, po njej gibajo na način, ki presega vse omejitve in zakone.

Pri sami zgodbi gre za napeto kriminalko, ki sledi skupini profesionalnih kriminalcev na njihovi misiji, na kateri morajo vdreti v skrbno varovan dvorec in osvoboditi eno od umetnih inteligenc z imenom Zimonem. Eden izmed tatov je tudi glavna oseba, ki ga skupina potrebuje, ker je Kavboj matrice, heker, ki se ukvarja s krajo podatkov, spravljenih v kiberprostoru (9–10).

Antiutopične značilnosti ima v romanu realni svet, tisti zunaj matrice, na katerega se tudi osredotoča ta analiza. Ker gre za podžanr kiberpanka, ima roman tudi njegove značilnosti.

umešča v čas, ko so svet poganjali parni stroji, v viktorijansko dobo, in s tem ustvarja alternativno zgodovino. Iz tega podžanra se je kasneje razvil poseben istoimenski umetniški slog ter subkultura.

Predstavljen je razkorak med visoko tehnologijo v družbi in življenjem na njenem dnu, kar najbolje opiše angleški izraz *'high tech – low life'*. Glavni junak tako o Sprawlu, kjer živi, pravi (31): »Taka mesta so za ljudi, ki bi radi živeli na dnu.« Na drugem mestu pisatelj družbo ravno tako opiše na izrazito pesimističen način (12):

»Nočno mesto je bilo kakor podivjani poskus družbenega darvinizma, ki ga je oblikoval zdolgočaseni raziskovalec, ves čas pa je držal prst na gumbu za hitro previjanje. Če si se nehal grebsti, si potonil brez sledu, če pa si se premaknil le malo prehitro, si pretrgal površinsko napetost črne borze. Tako ali drugače je bilo s teboj konec in ostal si le v spominu kakega stalneža, kakršen je bil na primer Ratz; res pa so lahko srce in ledvice preživele v kakem tujcu, ki si je lahko privoščil visoke cene klinik.«

Glavni 'junak' ne želi več pobegniti iz družbe, ampak jo sprejema kot nekaj samoumevnega. Junak v narekovajih je tudi zato, ker na njem ni prav nič več junaškega: predstavljeni subjekti živijo na družbenem robu. Tega se subjekti tudi zavedajo in čeprav mogoče v takšnem življenju ne uživajo, vsekakor ne poskušajo napraviti ničesar, da bi se iz njega izvili. Tisto teženje k boljši družbi, k pravičnosti, ki ga zasledimo v drugih antiutopičnih romanih, je tu popolnoma odsotno. V *Nevromantu* je glavna oseba Case odvisnik od mamil, prevarant in morilec, ki ga zanima le lastna korist.

Svet upravljajo velike korporacije, državne, narodne in druge pripadnosti niso več pomembne (220). Ogromna mesta se raztezajo čez cele kontinente, bivanje pa je možno tudi v umetno ustvarjenem prostoru v zemeljski orbiti.

Prikazana je tehnološko zelo napredna družba. Tehnologija je na vseh področjih, od računalništva do medicine, ekstremno razvita in se še naprej razvija s hitrim tempom. O njej pravi Booker: »V Gibsonovi prihodnosti napredna tehnologija (še posebno računalniška) omogoči uresničitev številnih tradicionalnih človeških sanj, celo nesmrtnosti. Vendar pa se ima ta z računalnikom dosežena nesmrtnost svojo ceno: razčlovečenje, ki spremeni usposobljene in celo nesmrtni ljudi v sama računalniška orodja« (Booker 2004, 157).

Vendar kljub temu v romanu teme, ki se dotikajo področja medicine in tehnologije ter s tem bioetike, niso prikazane kot problematične v smislu, da bi se kdo spraševal o njihovi sprejemljivosti, ampak so postale že del družbe in vsakdanjega življenja. Gibson posledice razvoja tehnologije najbolje predstavi v svojih mojstrskih opisih klasičnih predstavnikov te

družbe. Takšen opis je na primer uvodni citat, ki opisuje Lupusa Yonderboya, ki je predstavnik subkulture Modernih, ki so obsedeni z moderno tehnologijo in z telesnim modifikacijami v estetske namene, pri čemer se Lupus približuje volčjemu izgledu (Gibson 1997, 78). Drugi takšen opis je opis Juliusa Deana (28):

»Julius Deane je bil star sto petintrideset let. Za svoj metabolizem je skrbel z vztrajnimi tedenskimi odmerki serumov in hormonov, njegova glavna obramba proti staranju pa je bil vsakoletni izlet v Tokio, kjer so mu genetski inženirji nastavili kodo DNK nazaj; česa takega bi si v Čibi ne mogel privoščiti. Potem je odletel v Hongkong in si naročil oblek in srajc za eno leto. Bil je brezspolen in neskončno potrpežljiv, največje veselje pa mu je bilo nekakšno ezoterično oboževanje oblek.«

Že iz teh opisov je razvidno, da se medicina ponaša s celo paletto lepotnih operacij, pa tudi z drugimi posegi, ki so namenjeni predvsem podaljševanju življenja. Do teh postopkov se da priti v navadnih in specializiranih klinikah, nekaj pa jih je dostopnih le na črnem trgu (10).

Presajanje organov je nekaj povsem normalnega. Ti so pridobljeni od darovalca, še bolj pogosto pa so umetno ustvarjeni, nadgrajeni in izboljšani (39).

Spreminjanje videza s kirurškimi posegi je popolnoma vsakdanje in je pogosto povezano tudi s pripadnostjo določeni subkulturi, kakršni so na primer Moderni (68 in 78).

Računalniška tehnologija izboljšuje delovanje človeškega telesa s čipi in različnimi drugimi izboljšavami. »Skoraj vsi Gibsonovi glavni liki imajo kakšen vsadek ali protezo, ki jih pogosto odtuja od zunanje resničnosti ali celo njihovih teles« (Booker 2004, 157). Case je eden izmed tistih, ki nima vsajenega nikakršnega dodatka ali dodane kakšne izboljšave in ravno zato v družbi velja za nenavadnega.

Kloniranje je mogoče vseeno še nekaj, kar ni popolnoma vsakdanje, vendar je dovolj pogosto, da bi se lahko zdelo komu nenavadno ali nesprejemljivo. V romanu je omenjeno v zvezi s poklicnimi morilci, ki so skonstruirani in izpopolnjeni ravno v ta namen – da svojo službo kar se da najbolje opravijo (Gibson 1997, 85).

Subjekti v knjigi stremijo k nesmrtnosti. Poleg že zgoraj omenjenih oblik podaljševanja življenja za to uporabljajo tudi kriogeniko, ki pa je namenjena in dostopna zgolj izbrani eliti in tudi v družbi (še) ne velja za nekaj popolnoma vsakdanjega.

Napredna računalniška tehnologija omogoča tudi to, da lahko spomine, znanje in izkušnje umrlega po njegovi smrti spravijo na trdi disk, kot nekakšen konstrukt, program. Tako Caseu pri delu v matrici pomaga že nekaj časa mrtvi mentor (58).

Poleg tega je bila tudi ena izmed umetnih inteligenc, tisti z imenom Nevromant, ustvarjena za to, da človeka po smrti shrani v kiberprostor, kjer ta živi naprej v virtualnem svetu. Tu ne gre za ustaljeno prakso, saj ima šele na koncu romana Nevromant možnost, da se razvije. Za razliko od prej omenjenega konstrukta, se v Nevromanta prenese celotna človeška osebnost in ta se niti ne zaveda, da ne živi več (262–263), medtem ko je konstrukt osebe le nekakšen program z osebnostjo, ki uboga človeške ukaze.

3.7 Margaret Atwood: Deklina zgodba (1985)

»Sirena tuli brez prestanka. Ta zvok so nekoč uporabljali rešilci in gasilski avtomobili. Naznanjal je smrt. Morebiti bo tudi danes znanilec smrti. Kmalu bomo vedeli. Kaj bo rodila Odwarrena? Dete, kot se nadejamo vsi? Ali kaj drugega, Nedete, duševno zaostalo ali z volčjim žrelom ali dvema telesoma ali z luknjo v srcu, brez rok ali pa s plavalno kožico med rokami in nogami? Nič se ne ve. Včasih se je dalo takšne okvare predvideti s pomočjo aparatur, zdaj pa je to z zakonom prepovedano. Kaj bi tudi pomagalo, če bi vnaprej vedeli? Splav ni dovoljen, otroka moraš donositi, naj bo kakršenkoli« (Atwood 1990, 115–116).

Roman kanadske pisateljice Margaret Atwood je ob svojem izidu leta 1985 dolgo časa kraljeval na lestvicah najbolj prodajanih knjig, leto po izidu pa je prejel nagrado Arthurja C. Clarka za najboljši znanstvenofantastični roman, nominiran pa je bil tudi za nagrado Nebula ter za Bookerjevo nagrado. Uvršča se v podžanr feministične antiutopične literature. V slovenščino je delo leta 1990 prevedla Miriam Drev.

Dogajanje je v romanu postavljeno v bližnjo prihodnost v državo *Gilead*. Gre za teokratično vojaško diktaturo, ki se razprostira na ozemlju današnjih Združenih držav. Nepričakovano je namreč nekega dne s terorističnim napadom, za katerega so okrivili islamske skrajneže in so v njem umrli predsednik in večina kongresa (174), skupina z imenom *Jakobovi sinovi* prevzela nadzor nad državo ter v imenu vzpostavitve reda postopno uvedla nov skrajno konservativni politični in družbeni red, ki temelji na interpretaciji svetopisemske Stare zaveze.

Ženske so v tej družbi podrejene moškim, nimajo osebne lastnine, okoli morajo hoditi

popolnoma zakrite, njihova beseda pa pred sodiščem ne velja nič. Delijo se na več kast in se med seboj ločijo po barvi oblačil. Rdeča barva pripada Deklam. To so ženske, ki so v prejšnjem sistemu storile kakšen prekršek (glavna junakinja je bila poročena z ločenim moškim), vendar so sposobne rojevati otroke in imajo zaradi tega precejšnjo vrednost. Dobijo jih družine tistih moških, ki zasedajo pomembnejše politične funkcije, in služijo kot nadomestne matere. V družbi je namreč prisoten problem, da zaradi onesnaženosti okolja in sevanja, večina žensk ne more več imeti otrok, če pa se ti že rodijo, imajo pogosto težke telesne okvare. O položaju *Dekel* nam pripovedovalka zgodbe, ki je tudi ena izmed njih, pravi (139):

»Za razplod smo namenjene, nikakršne priljebnice, gejške ali kurtizane nismo. Nasprotno, storjeno je bilo vse, da nas ne bi uvrščali mednje. Na nas ne bi smelo biti nič vabljivega, prepovedano je vse, ob čemer bi se lahko razbohotile skrite strasti. Nikakršne posebne ljubeznivosti niso dovoljene, ne z njihove, ne z naše strani, nič takega, kjer bi se lahko ugneznila ljubezen. Maternice na dveh nogah smo, to je vse: posvečene posode, premični kelih.«

Splav je v taki družbi strogo prepovedan in zdravniki, ki so ga pred revolucijo opravljali, so obsojeni na smrt (40). Prav tako je prepovedana tudi predrojstna diagnostika (115). Pohabljeni otroci, ki se rodijo in ne zadostujejo standardom, so proglašeni za Nedeteta in se jih njihovi 'starši' na hitro znebijo (116).

Ena od ključnih tem v romanu, ki se dotika tudi bioetičnega področja, je tematika nadomestnega materinstva. To, da ima družina Deklo, torej nadomestno mater, nekaj povsem običajnega in velja celo za statusni simbol. Dekle so precej popredmetene: v družbi imajo teoretično precej visoko mesto ravno zaradi svoje rodovitnosti, vendar imajo v praksi zelo omejeno življenje brez svobode. Z ostalimi prebivalci hiše, kateri pripadajo, nimajo nobenega stika. Tudi nimajo lastnega imena, ampak dobijo gospodarjevega; tako je pripovedovalka zgodbe, ki je poimenovana Odfreda, dejansko 'od Freda', torej gospodarjeva lastnina.

Kazen za prekrške je brez izjeme smrtna. Večinoma gre za javno ritualizirano obešanje, trupla pa nato tudi razstavijo na zidu, da so vsem v opomin.

Zanimiva pa je tudi delitev družbe na ljudi, ki imajo vseeno nekaj pravic, ter na Neljudi, katerim so, skupaj s statusom človeka, odvzete tudi vse pravice. Tisti, ki so proglašeni za Neljudi, so izgnani v kolonije, kjer nekaj let do smrti opravljajo nevarna dela, kot je na primer

sortiranje strupenih odpadkov. Med Neljudi so v začetku revolucije sodili nasprotniki režima ter vsi pripadniki nekrščanskih verstev, kasneje pa so vanje vključili tudi krščanske sekte in posameznike, ki niso živeli po pravilih režima, kot so neporočeni pari ter ločeni.

3.8 Lois Lowry: Varuh spominov (1993)

»Nikoli nismo v popolnosti obvladovali Enoličnosti. Mislim, da imajo genetski znanstveniki še vedno polne roke dela s tem, da poskušajo razvozlati te vozle. Lasje, kot so Fionini, jih morajo spravljati ob živce« (Lowry 2012, 115).

Ameriška pisateljica je roman z originalnim naslovom *The Giver* izdala leta 1993, v slovenskem prevodu pa je izšel leta 2012. Leta 2014 so po romanu posneli tudi film (IMDb.com 2015). Gre za antiutopični roman, ki ga hkrati uvrščamo tudi med mladinsko književnost.

Dogajalni čas romana je postavljen v daljno prihodnost. Ljudje živijo v manjših skupnostih, komunah. Njihovo življenje je povsem nadzorovano in določeno, z namenom da bi bilo, kolikor se da, optimalno urejeno in brez neprijetnih izkušenj. Vse jim je dodeljeno: delo, partner in celo otroci. Za nobeno stvar se jim ni potrebno odločati, s tem pa se izognejo možnosti, da bi se lahko odločili za napačno stvar (Lowry 2012, 119–120). Urejenost družbe se imenuje Enoličnost (15).

Enoličnost v družbi zagotavljajo z nenehnim nadzorom, s strogo določeno vzgojo otrok, z jemanjem tablet (48–49), omenjena pa je tudi uporaba genetike (115). Ključno je tudi to, da se je družba v imenu Enoličnosti odpovedala kakršnimkoli močnim čustvom, barvam in spominom. S tem je tudi povezana služba Varuha – je edini, ki ima spomine na preteklost in zgodovino, na vse lepe stvari, pa tudi na grozodejstva vojn; on se mora tega spominjati, da drugi lahko živijo v miru.

V delu se pojavi tematika evtanazije. Ljudje namreč, niti ostareli, ne umirajo naravne smrti, ampak jih čaka, ko pride njihov čas, tako imenovana 'Razrešitev'. Za starostnike je normalno, da skupaj živijo v Domu za starostnike in po določenem času jih s svečanim obredom razrešijo. Pomembno je še omeniti, da družba te Razrešitve ne dojema kot smrt, saj koncepta smrti sploh ne pozna, ampak dojemajo, da je oseba zapustila komuno in šla živet drugam, Onkraj, v neko deželo, ki je onkraj civiliziranega sveta in od koder se še nihče ni vrnil. Obred Razrešitve protagonistu Jonasu opiše starka Larissa med tem, ko ji le-ta pomaga pri umivanju

(41–42):

»Jonas jo je prijel okoli ramen in jo podpiral, da se je lahko usedla. Gobo je pritisnil na njen hrbet in začel z drgnjenjem koščenih ramen. »Povejte mi več o praznovanju.«

»No, najprej so pripovedovali o njegovem življenju. To je vedno tako. Nato je bila zdravljica. Vsi smo dvignili kozarce in nazdravili. Zapeli smo himno. Nato je imel čudovit poslovilni govor. In nekaj izmed nas je imelo krajše govore, v katerih smo mu želeli vse dobro. Jaz nisem. Nikoli nisem marala javnega govorjenja. Bil je navdušen. Moral bi videti izraz na njegovem obrazu, ko so ga izpustili.«

Jonas je upočasnil gibe rok na njenem hrbtu. »Larissa,« je vprašal, »kaj se pravzaprav zgodi, ko nekoga razrešijo? Kam je v resnici šel Roberto?«

S svojimi golimi mokrimi rameni je rahlo skomignila. »Ne vem. Mislim, da tega ne ve nihče razen komisije. On se nam je samo narahlo priklonil in nato odkorakal, tako kot vsi, skozi posebna vrata v sobi za razrešitev. A moral bi videti njegov pogled. Čista sreča, bi temu rekla.«

Jonas se je zarežal. »Želim si, da bi to lahko tudi sam videl.«

Larissa je namrščila čelo. »Ne vem, zakaj ne pustijo otrokom, da bi prišli. Mislim, da ni dovolj prostora. Morali bi razširiti sobo za razrešitve.«

Eden pomembnejših motivov v knjigi je tudi Razrešitev novorojenčkov, torej evtanazija otrok do enega leta starosti. Prvi primer zanjo je evtanazija po telesni teži lažjega novorojenega enojajčnega dvojčka, saj v družbi ne smeta obstajati dve osebi z enakim obrazom, ker bi to vanjo prineslo zmešnjavo. To ob otrokovem rojstvu opravi Jonasov oče, ki dela kot Skrbnik (177–180). Drugi primer tega pa je Gabriel – novorojenček na katerega se naveže Jonas. Gabriel ima namreč težave s spanjem in zato ne ustreza kriterijem, po katerih bi ga dodelili družini in ko tudi posebna skrb ne zadostuje, se voditelji skupnosti odločijo za njegovo Razrešitev.

Drugače se za Razrešitev lahko odloči vsakdo, ki se mu zdi, da ne sodi v skupnost in mu pri tem nihče ne sme oporekati. Razrešitev je lahko tudi kazen, če oseba stori tri večje prekrške (14).

Za rojevanje otrok so zadolžena tista dekleta, ki jim je bila dodeljena služba Rojstnih mater. To delo ni preveč spoštovano, saj vsako dekle najprej v treh letih rodi tri otroke, nato pa do upokojitve dela v tovarni (29). Za otroke, vsako leto jih je petdeset, nato skrbijo v Rejniškem centru, dokler na slovesnosti ne dobijo imen in jih vodstvo dodeli družinam (17– 18).

3.9 David Mitchell: *Cloud Atlas* (2004)

»I watched the clusters of embryo fabricants in uterine jel. Some slept, motionless, some sucked thumbs, some scurried a hand or foot as if digging or running. I asked Hae-Joo, had I been cultivated here?«¹¹ (Mitchell 2014, 339–340).

David Mitchell je roman *Cloud Atlas* (*Atlas oblakov*) izdal leta 2004. Leta 2012 je po njem nastala istoimenska filmska adaptacija.

Roman sam ni antiutopija; sestavlja ga šest zgodb, ki so med seboj ohlapno povezane. Dogajajo se v različnih časovnih obdobjih, tri v preteklosti, ena v sedanjosti in dve v prihodnosti, ter pripadajo različnim žanrom. Tako imamo potopis v dnevniški obliki, zbirko pisem, kriminalni roman, dvakrat prvoosebno pripoved in zapis intervjuja. Antiutopične značilnosti od teh šestih zgodb ima samo ena. Ta nosi naslov *An Orison¹² of Sonmi-451¹³* in jo najdemo v romanu na straneh 185–187 ter 327–365. Zgodba je v dveh delih, saj jo prekine druga, vsebinsko drugačna zgodba, vendar na samo vsebino obravnavane zgodbe nima vpliva.

An Orison of Sonmi-451 je po obliki intervju, kjer se *Archivist*, državni uslužbenec, pogovarja s klonom Sonmi-451 pred njeno usmrtitvijo z namenom, da se bo njena zgodba ohranila za zgodovinarje v prihodnosti (187).

Sonmi je ena izmed fabrikantov, ki dela v restavraciji s hitro prehrano. Tam kloni delajo neprestano dvanajst let, s čimer odslužijo svoj dolg ter si prislužijo mesto na ladji, ki jih odpelje v raj na zemlji, na Havaje. Svoj vsakdan arhivistu opiše tako (188–189):

»Hour for thirty is yellow-up. Stimulin enters the airflow to rouse us from our cots. We

¹¹ Vsebinski prevod: »Zrla sem v skupine fabrikantov v materničnem gelu. Nekateri so spali, nepremični, nekateri so sesali svoj prst, nekateri so trzali z rokami ali nogami kot da bi nekaj kopali ali tekli. Vprašala sem Hae-Joo-ja, če sem bila vzgojena tu.«

¹² *Orison* je srebrna naprava jajčaste oblike, ki posname in shrani zvok in sliko intervjuja za potrebe arhiva v *Ministry of Testaments* (Mitchell 2004, 187).

¹³ Vsi kloni oziroma fabrikanti nosijo ime po modelu, ki mu pripadajo, zraven pa imajo dodano še zaporedno številko. *Sonmi* fabrikante, poleg drugih modelov, za svoje potrebe izdeluje veriga s hitro prehrano Papa Song (187).

file into the hygiener; then we steam-clean. Back in our dormroom we dress in a fresh uniform; then gather around the Hub with our Seer and his Aides. Papa Song appears in His Plinth for Matins, and we recite the Six Catechisms together. Our Logoman then delivers His Sermon. At a minute before hour five we go to our positions around the Hub.

The elevator brings the day's first consumers. For nineteen hours we greet diners, input orders, tray food, vend drinks, upstock condiments, wipe tables, bin garbage, clean consumers' hygieners and pras our honorable diners to debit their Souls on our Hub tellers. /.../ Hour zero is curfew, of course, so all consumers are gone by then, we clean every centimeter in the dinery by zero thirty, then assemble around the Plinth for Vespers, then file to the dormroom when we imbibe our sacs of Soap. By zero forty-five the soporfix take effect. In under four hours, the solars yellow-up for a new working shift, and another day begins.«¹⁴

To njeno rutino kmalu zmoti Yoona-939, ki se začne vesti neobičajno – začne se spraševati stvari, se neprimerno vede do strank ter celo začne sanjariti, da bi lahko odšla iz zaprte restavracije v zunanji svet. Ko skuša pobegniti, jo ubijejo, vendar se kmalu začne isto dogajati s Sonmi – začne se zavedati sebe in dvomiti v celoten sistem.

Sonmi zaradi tega neke noči odpeljejo iz restavracije na univerzo, kjer naj bi služila kot poskusni osebek enemu izmed študentov, vendar kmalu spoznajo, da je prvi stabilen fabrikant, ki lahko misli sam zase (234), kar ji odpre pot do knjig in izobrazbe. Po letu dni na univerzi pobegne z agentom uporniškega gibanja. Nekaj časa skupaj potujeta naokoli ter se skrivata po različnih krajih. Agent *Hae-Yoo* ji pokaže, da obljube o ladji za Havaje niso resnične –

¹⁴ Vsebinski prevod: »Ob štirih in trideset je čas za bujenje. V zrak je sproščen Stimulin, da nas dvigne iz ležišč. Postavimo se v vrsto za čistilec; tam se očistimo s paro. Potem se v spalnem prostoru oblečemo v sveže uniforme; potem se zberemo okrog Vozlišča skupaj z Nadzornikom in njegovimi Pomočniki. Papa Song se pojavi na Njegovem Podstavku za Jutranjice in skupaj z njim recitiramo Šest Katekizmov. Naš Logo nam potem pove Svojo Pridigo. Minuto pred peto uro gremo na svoja mesta okrog Vozlišča. Dvigalo pripelje prve stranke. Devetnajst ur pozdravljamo goste, vnašamo naročila, zlagamo hrano na pladnje, prodajamo pijačo, dodajamo zalogo začimb, brišemo mize, pospravljamo smeti. Čistimo stranišča za stranke in prosimo naše cenjene stranke, da plačajo s svojimi Dušami na Vozlišču. /.../ Ob polnoči je seveda policijska ura, tako da do takrat vse stranke odidejo, me pa počistimo vsak centimeter restavracije do pol enih, nato se zberemo okrog Podstavka za Večernice. Nato gremo v vrsti do spalnega prostora kjer spijemo svoje vrečke Mila. Do petnajst do enih soporfix začne učinkovati. V manj kot štirih urah se svetila spet prižgejo za naslednji delovnik in tako se začne nov dan.«

fabrikante, ki po dvanajstih letih niso več uporabni, na ladji ubijejo ter jih predelajo v proteine, ki jih potrebujejo za vzrejo novih fabrikantov ter za njihovo hrano (357–360). Sonmi nato napiše svoje Katekizme¹⁵, kmalu pa jo ujame državna policija. Zaprejo jo ter obsodijo na smrt in tako se znajde na intervjuju z Arhivistom.

Družba tu spominja na tisto iz *Nevromanta* – visoka razvita tehnologija omogoča razslojevanje na ljudi in na tiste, ki statusa človeka nimajo ali pa so ga izgubili; za slednje se uporablja izraz *Untermensch* (331). Vendar glavni subjekt ostane aktiven in se družbi upre, čeprav na koncu ta upor plača z življenjem.

V romanu je izpostavljena problematika statusa klonov in drugih umetno ustvarjenih živih oblik. Fabrikanti so namreč oblikovani tako, da najbolje ustrezajo svojemu delu. Tako je glavna junakinja podobna običajnim ljudem, medtem ko ima drug model strežnic za večjo atraktivnost dodan živalske attribute. Prav tako so fabrikanti prilagojeni težjim delavnim pogojem (215):

»What sort of fabricant was Wing~127? A militiaman?

A disasterman, he boasted. 'We operate in deadlands so infected or radioactive that purebloods perish there like bacteria in bleach. Our brains have only minor genomic refinements: we need to think for ourselves. Our orientation teaches us more than pureblood universities. And show me a pureblood who can survive this.' He bared his hideously burnt forearm. 'My postgrad's Ph.D. is tissue flameproofing'.¹⁶

Vendar kljub svojim sposobnostim fabrikanti nimajo statusa človeka, temveč so vedno lastnina. In Sonmi se upira ravno tej nesvobodi.

V romanu je omenjenih kar precej navad, ki so zanimiva za bioetiko in se nanašajo na

¹⁵ *Catechisms*, torej katekizmi, so pravila, po katerih se morajo ravnati fabrikanti. Vsaka korporacija ima za svoje fabrikante svoja pravila. Papa Songovi fabrikanti jih imajo deset.

¹⁶ Vsebinski prevod: »Kakšne vrste fabrikanta je bil Wing~127? Vojak? Pomočnik ob nesrečah, se je pohvalil. 'Delamo v pokrajinah, ki so tako zelo nevarne ali radioaktivne, da bi v njih čistokrvni pomrli kot bakterije v varikini. Naši možgani imajo čisto malo genomske modifikacije: moramo razmišljati s svojo glavo. Naše izobraževanje nas nauči več kot se čistokrvni naučijo na univerzah. In pokaži mi čistokrvnega, ki lahko preživi to.' Odkril je svojo strašno ožgano roko.' Doktorat mojega podiplomskega študenta je negorljivo tkivo.«

čistokrvne (ang. *pureblood*) ljudi. Omenjene so kozmetične operacije in druge modifikacije videza ter tudi več tehnik za podaljševanje življenja. Le-to se običajno konča z evtanazijo. Popolnoma običajno je, da se starši pri svojih otrocih poslužijo evgenike, vendar le ta postopek ni zastoj (237):

»Both parents were only natural conceptions, he confessed, who sold their second child quota and spent the dollars on having Hae-Joo genomed properly, which let him aim for his cherished career in Unanimity.«¹⁷¹⁸

¹⁷ *Unanimity* je vrsta policije.

¹⁸ Vsebinski prevod: »Oba starša sta bila samo spočeta naravno, je priznal. Ta sta prodala svojo kvoto drugega otroka in potem porabila denar za to, da sta Hae-Joo-ja ustrezno genetsko oblikovala, kar mu je pomagalo, da je lahko dosegel želeno kariero v Unanimity.«

3.10 Kazuo Ishiguro: Ne zapusti me nikdar (2005)

»Ko sem te tistega dne gledala, kako plešeš, sem videla nekaj drugega. Videla sem nov svet, ki se hitro bliža. Bolj znanstven, učinkovitejši, to že. Več zdravil za stare bolezni. Zelo dobro. Vendar brezsrčen, okruten svet. In videla sem majhno punčko, ki trdno miži in k prsim tišči tisti stari svet, za katerega v srcu ve, da ne more obstati, pa se ga oklepa in moleduje, naj je nikdar ne zapusti« (Ishiguro 2006, 274).

Roman je britanski avtor japonskega porekla Kazuo Ishiguro prvič izdal leta 2005 v Veliki Britaniji v angleškem jeziku z naslovom *Never let me go*. Istega leta je bil tudi nominiran za Bookerjevo nagrado. Revija *Time* je delo uvrstila na svojo lestvico najboljših romanov, izdanih med 1923 in 2005 (Time Inc. 2015). Leta 2010 je bil po knjigi posnet film z enakim naslovom (IMDb.com 2015). V slovenski jezik je delo leta 2006 prevedla Katarina Jerin.

Zgodba se odvija v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji in nam tako prikazuje alternativno zgodovino. Ta prikazuje družbo, ki je po drugi svetovni vojni začela s sistematičnim vzrejanjem človeških klonov za pridobivanje organov, ki so potrebni pri presaditvi.

Zgodba se tako vrti okoli treh prijateljev Kathy, Toma in Ruth. Govori o njihovem otroštvu in odraščanju v neke vrste internatu Hailsham. Že na prvi pogled je življenje tam drugačno kot v običajnih šolah: otroci ne smejo zapustiti šolske ograde, imajo redne zdravstvene preglede, prav tako pa vedno pazijo, da bo njihovo telo ostalo zdravo in nepoškodovano. Prav tako je poudarek njihovega izobraževanja predvsem na manj uporabni likovni umetnosti ter na literaturi.

Ko odrastejo in zaključijo šolo, odidejo v manjše bivanjske skupnosti, kjer se nekaj let pripravljajo na njihov edini možni poklic: vsakdo najprej postane skrbnik, nato pa darovalec. Vsak skrbnik dobi v oskrbo nekaj darovalcev, ki jih nato spremlja in skrbi zanje do njihove smrti, do končnega darovanja. Po nekaj časa, običajno je to nekaj let, dobi vsak skrbnik obvestilo, da bo sam postal darovalec. Darovalci od prvega darovanja naprej živijo v skupnih domovih, kjer jim je zagotovljena potrebna zdravstvena oskrba.

Življenje glavnih likov v knjigi je iz perspektive bralca precej kruto zlasti zaradi njihove zgodnje smrti in neizbežne usode, ki se ji liki sami niti ne upirajo preveč (230), ampak jo imajo za samoumevno. Že od otroštva se namreč zavedajo, čemu je njihovo življenje

namenjeno in na to jih pripravljajo celo življenje. Ena izmed vzgojiteljic v šoli otrokom o njihovi usodi pove tako (89):

»Če hočete razmeroma dobro živeti, potem morate vedeti, in to natanko vedeti. Nihče izmed vas ne bo šel v Ameriko, nihče izmed vas ne bo filmski zvezdnik. In nihče izmed vas ne bo delal v supermarketu, kot sem zadnjič slišala načrtovati nekatere izmed vas. Vaše življenje je že natanko določeno. Odrasli boste in nato boste, preden se postarate, celo še preden pridete v srednja leta, začeli darovati svoje življenjsko pomembne organe. Zato ste bili vsi po vrsti ustvarjeni. Niste kot igralci, ki jih gledate na svojih videih, niti taki kot jaz niste. Na ta svet ste prišli s posebnim namenom in vaša prihodnost, prihodnost vseh vas je že določena.«

Vendar se na koncu izkaže, da je bilo kljub neizbežni usodi življenje junakov precej lepo, vsaj če tega primerjamo z življenjem drugih klonov. Kot pojasni na koncu ustanoviteljica, je bila Hailsham ena od šol, ki je bila del prav posebnega projekta: javnosti so želeli pokazati, da so tudi kloni ljudje in da imajo dušo. Zato so jim omogočili dokaj normalno življenje, dobre življenjske pogoje ter umetniško ustvarjanje – slike otrok naj bi bile dokazno gradivo, da so kloni popolnoma enaki kot običajni ljudje. V nasprotju s Hailshamom so večinsko populacijo klonov gojili in v nehumanih razmerah (268). Vendar je projekt propadel in Hailsham so kmalu po koncu šolanja glavnih junakov zaprli. Tudi njihov cilj ni bil dosežen: prevladujoče mnenje je ob koncu romana še vedno, da kloni nimajo duše (263).

Kako je sploh prišlo do te situacije na koncu Tomu in Kathy razloži gospodična Emily (265–266):

»Po vojni, v začetku petdesetih let, ko so si tako hitro sledili veliki dosežki v znanosti, ni bilo časa, da bi kritično razmišljali, si zastavljali razumna vprašanja. Nenadoma so bile pred nami vse te nove možnosti, vsi ti novi načini zdravljenja za toliko prej neozdravljivih bolezni. To je svet najbolj opazil, najbolj hotel. In dolgo časa so ljudje rajši verjeli, da se organi vzamejo iz nič ali da zrastejo v nekakšnem vakuumu. Da, nekateri so ugovarjali. Toda tedaj, ko je ljudi začelo skrbeti za ... za učence, ko so se začeli ukvarjati s tem, kako vas vzgajajo, ali bi vas sploh smeli spraviti na svet, no, tedaj je bilo že prepozno. Poteka ni bilo več mogoče preobrniti. Kako lahko prosiš svet, v katerem je rak postal ozdravljiv, kako lahko prosiš tak svet, naj se temu zdravlilu odreče, naj se vrne v mračne čase?«

Torej, kot opazimo, je v tem primeru znanost prehitela etiko: etične dileme so se pojavile prepozno, ko je bila ta nova metoda zdravljenja neozdravljivih bolezni že ustaljena in nihče ni želel iti nazaj, saj se je bilo večini bolj priročno delati, da problema sploh ni.

4 Sinteza

Iz literarne analize del, opravljene v tej diplomski nalogi, lahko pridemo do zaključkov, zapisanih v tem poglavju. Čeprav se med seboj celotna vsebina tega poglavja precej povezuje in prepleta, je zaradi boljše preglednosti razdeljena na tri podpoglavja, in sicer na Prisotnost bioetičnih tem v antiutopičnih romanih, Način obravnave tem v bioetičnih romanih ter Povezave med bioetiko in antiutopijo.

4.1 Prisotnost bioetičnih tem v antiutopičnih romanih

Antiutopična dela ne vsebujejo nujno tematik s področja bioetike in tudi tista, ki jih, se po količini in načinu obravnave med seboj precej razlikujejo. Žal je vzorec analiziranih del v tem diplomskem delu premajhen, da bi iz njega lahko napravili reprezentativno statistično analizo, vendar ne bi bilo napačno trditi, da bioetične teme vsebuje več kot polovica antiutopičnih del.

Eden ključnih pogojev, da delo vsebuje teme in motive s področja bioetike, je to, da ima v njem opisana družba dobro razvito znanost in tehnologijo, torej da sta ti napredni. Ravno zaradi tega ker je v 1984 prikazana nenapredna družba, v romanu niti ni prostora za razvoj bioetične teme.

Na ravni tematik s področja bioetike se antiutopična literatura ukvarja s problemi, ki se pojavljajo v trenutni, realni družbi. To pomeni, da se z moralnimi problemi nekega znanstvenega postopka ali dejanja družbe avtorji začnejo ukvarjati, ko le-ta postane vsaj približno možna in s tem sproži polemike v družbi.

Takšne teme so na primer ekologija in poraba virov, ki se pojavita šele pri Harrisonu. Vendar je ravno pri ekološki temah, kot sta izraba svetovnih neobnovljivih virov, nepovratno uničenje okolja in trajnostni razvoj v *Make Room! Make Room!*, zanimivo, da se je v tem literarnem delu pojavilo, preden se je v družbi sploh začelo oblikovati zanimanje za katerokoli od teh tematik. Izkazalo se je, da je v tem primeru avtor precej dobro uganil problem, s katerim se bo v njegovi prihodnosti ukvarjal svet.

Prav tako evtanazije ne zasledimo v zgodnejših delih, je pa prisotna v delih zadnjih let, na primer v *Nevromantu*, v *Cloud Atlas* in v *Varuhu spominov*. Zanimivo je, da v prvih dveh romanih omenjena zgolj kot družbena realnost in za same literarne osebe ni nekaj nesprejemljivega, temveč nekaj vsakdanjega; nanjo so se ljudje navadili. V *Varuhu spominov*

je predstavljena kot problematična, vendar jo kot tako vidi samo glavni lik, ki zaradi svoje funkcije ni vključen v obstoječ družbeni red in ima nanj zato unikaten pogled. Glede na način, kako je problematika predstavljena, zlasti evtanazija zdravih dojenčkov in starostnikov, jo za problematično dojema tudi avtorica in jo kot tako predstavi bralcu.

4.2 Način obravnave bioetičnih tem v antiutopičnih romanih

Čeprav večina antiutopičnih del obravnava in prikazuje znanost in tehnologijo, ki je veliko naprednejša od trenutne, je pogosto ne prikazuje kot problematične oziroma se ne ukvarja s problemi, ki so nastali na znanstvenem področju. Vendar kljub temu pogosto znanstvene izume uporablja za slabo: za represijo množic (*Igre lakote*), za vojaške namene in za kontrolo prebivalstva (1984).

Bioetične tematike v romanu povečini niso obravnavane kot problemi, vsaj ne za glavne junake. Ena izmed redkih izjem je Ishigurov roman *Ne zapusti me nikdar*, kjer se nekateri izmed likov dejansko namerno, žal neuspešno, ukvarjajo s predstavitvijo bioetičnega problema širši družbi. V tem primeru jih družba ne upošteva, saj jim nevednost zagotavlja lažnejše življenje – če bi se zavedali, da so tudi kloni, ki jih vzgajajo zaradi potrebe po organih, ljudje, potem bi morali s tem prenehati in organov bi začelo primanjkovati. Večina bi se znašla v slabšem položaju.

V drugih primerih je to, kar je za bralca konfliktno, za obstoječo družbo povsem normalno. In čeprav glavni junak izstopa iz družbe, se s temi tematikami prav tako ne ukvarja. Tako v *Nevromantu* vse osebe svet sprejemajo tak, kot je, in se ga niti ne trudijo spreminjati – raje se odločijo za beg iz njega s pomočjo mamil in matrice. Izjema tu je Sol v *Make Room! Make Room!*, ki se zaveda problema družbe (prenaseljenosti) in ima zanj rešitev, vendar je le posameznik brez moči in kot tak ne more spremeniti ničesar.

Pri vsem tem ne smemo pozabiti, da je antiutopija sama po sebi pesimističen žanr, ki opisuje brezizhodne situacije in nemožnost spremembe sveta, kot je že zgoraj omenjena Solova. To negativno naravnost je potrebno upoštevati ob kakršnikoli analizi in ob morebitni uporabi literature. Če bi želeli pozitiven ali pa vsaj nevtralen pogled na napredek tehnologije in znanosti, so za to veliko bolj primerna ostala dela znanstvene fantastike.

4.3 Povezave med bioetiko in antiutopijo

Koliko stvari, opisanih v antiutopičnih romanih, se bo v naslednjih desetletjih ali stoletjih lahko uresničilo, ni znano. Tudi ni namen romanov, da bi napovedovali prihodnost, lahko pa veljajo kot svarilo za sedanost, kot opozorilo na stvari, ki jih človek v lastni družbi ne opazi, saj je nanje preveč navajen.

Bioetika je tesno povezana z znanostjo, zlasti z njenim napredkom v zadnjih desetletjih. Prav tako je z antiutopijo – tudi to je spodbudil znanstveni napredek. In to je njuna prva in morda najbolj osnovna skupna točka, iz katere posledično izhajajo tudi druge skupne lastnosti: Obe sta nastali kot rezultat hitrega razvoja znanosti in tehnologije v luči zavedanja, da ta napredek ni nujno zgolj pozitiven, vsaj ne v celoti.

Če povzamemo misel Pessine in obravnavamo bioetiko kot 'kritično vest tehnološke civilizacije' ali pa jo kot Potter pojmuje kot vedo, ki omogoča preživetje v sodobnem svetu, torej v njeni najširši obliki, potem je moč trditi, da ima z obravnavano literaturo, poleg že omenjenega razloga za nastanek, kar nekaj skupnih točk.

Namen bioetike je namreč podati neke smernice, kako naj človek deluje znotraj trenutne družbe, kako naj se z njo sooča. Kritično preverja znanstveno-tehnološke novosti in nam podaja rešitve na etična vprašanja. Še več, s svojim delovanjem želi vplivati na posameznikovo mišljenje – cilj je, da bi si ta ustvaril svoj etični okvir delovanja.

To počne tudi literatura. Pri antiutopiji gre za tisti del literature, ki ne le da slika prihodnost, ampak v tej sliki tudi prikazuje stanje avtorjeve realne družbe. Tako v tem delu obravnavana literatura ostaja literatura: njena funkcija je v prvi vrsti umetniška. Vendar svoj navdih pogosto jemlje v napredku znanosti in nanj mimogrede poda svoj pogled, refleksijo. Tako se, čeprav je njena funkcija primarno estetska, nikakor ne more znebiti svojega 'stranskega produkta': ljudi spodbuja, da o stvareh razmišljajo, se o njih sprašujejo in reflektirajo svoje odločitve. Nekatera to počnejo v večji, druga v manjši meri.

Za antiutopijo je značilno, da v slikanju možnih svetov hkrati namerno kažejo na trenutnega in na nepravilnosti v realnosti, v kateri živita pisec in bralec. Tako antiutopija kot bioetika tako spodbujata človeka, da ta poda refleksijo o svetu, v katerem živi in o prihodnosti, v katerega je ta svet namenjen.

Moč literature je v tem, da zmore včasih suhoparna teoretična vprašanja, s katerimi se ukvarja bioetika, oživiti in jih postaviti v konkretno situacijo. Pri tem je vseeno, ali je ta situacija realno možna ali ne, saj pri bralcu med branjem obstaja neke vrste dogovor z avtorjem, da le-ta verjame v svet, kot mu ga predstavi avtor.

In kaj se dotakne večjega števila ljudi? Bioetična razprava o kloniranju človeka ali zgodba mladih klonov v *Ne zapusti me nikdar*, ki jih postopno uporabijo za rezervne dele, ker ti tako ali tako niso ljudje? Dovolj zgovoren je že sam odziv javnosti – po etični razpravi do sedaj še niso posneli hollywoodskega filma.

Prednost literature, vsaj popularne, je ta, da doseže večji krog ljudi, antiutopična literatura je vsekakor precej popularna, in je tako bolj učinkovita kot simpoziji, znanstveni članki in razprave. Vendar na koncu kljub vsemu literatura lahko le ponudi snov, osnovo za razmišljanje; kaj storiti z izkušnjami, pridobljenimi med branjem, pa odloča bralec sam.

5 Zaključek

Že od osnovne šole nam učitelji in potem profesorji ponavljajo, da je branje ključnega pomena. Malo manj pogosto slišimo, vendar to vseeno trdno velja, da je pomembno, kaj beremo. Kakovost je pomembnejša od količine.

Antiutopija zaradi svoje kompleksne vsebinske zasnove zelo pogosto spada pod kvalitetnejšo literaturo, ki razvija domišljijo in z njo empatijo, ki človeku postavlja vprašanja, ne da bi mu pomolila odgovore na pladnju in ki človeka postavi v novo, nenavadno družbeno okolje in mu dovoli, da od tam kritično pogleda nazaj na družbo, v kateri živi.

Za analizo v diplomskem delu bi bil lahko izbran katerikoli žanr, od znanstvene fantastike do družbenih in socioloških romanov; verjetnost, da so v le-teh prisotne bioetične teme, je precej velika. Vendar je bil izbran antiutopični žanr, saj je že zaradi svojega zgodovinskega razvoja naravnano h kritičnosti, pa tudi k pesimističnemu pogledu na prihodnost, kar ga po svoje dela tudi tako zelo privlačnega za bralca.

Povezava antiutopije in bioetike je predstavljala izziv, vendar je ta malce drugačen pogled na literaturo vsekakor precej zanimiv, hkrati pa človeka tudi veliko nauči. Vendar če določeno zgodbo dojemamo zgolj kot zgodbo, sicer razburljivo in zabavno, potem tudi na koncu ostanemo nespremenjeni. Če pa neko določeno delo nam in celotni družbi nastavi zrcalo, da lahko v njem zaznamo lastne pozitivne in negativne lastnosti, se jih zavemo in vzpostavimo do njih neko lastno držo, potem smo kot bralec in kot človek na pravi poti. Knjiga je opravila svoje delo in nas pustila malce spremenjenega.

6 Povzetek

6.1 Povzetek

Antiutopija je literarni žanr, ki se je razvil kot posledica naglega razvoja znanosti in tehnologije v prejšnjem stoletju. Bioetika je veda, ki se ukvarja z vprašanji in s problemi, ki so nastali zaradi tega razvoja.

Diplomsko delo se osredotoča na prisotnost bioetičnih tem v antiutopičnih romanih. Temu se posveča na način literarne analize devetih izbranih romanov. Najprej je narejena teoretična podlaga, in sicer tako na področju antiutopije, kjer so v zgoščeni obliki prikazani njena definicija, vsebina in zgodovinski razvoj, kot tudi na področju bioetike, kjer sta ravno tako podani njena definicija ter zgodovina.

Napravljena analiza književnih del, ki so slovenskemu prostoru bolj ali manj znana, vendar so svetovno in zgodovinsko gledano bila ali so še vedno precej vplivna, je v luči teh teoretičnih temeljev privedla do opazanj, predstavljenih na koncu dela. Ugotovljeno je bilo, da imata izbrani literarni žanr in bioetika nekaj stičnih točk, od katerih je najbolj pomembna ta, da obe, vsaka na svoj način, oblikujeta posameznikovo etično stališče s tem, da podajata kritičen odnos do tehnološke civilizacije.

Ključne besede:

- bioetika,
- literatura,
- antiutopija,
- literarna analiza,
- romani.

6.2 Abstract

Dystopia is a literary genre that has developed as a result of rapid development of science and technology in the last century. Bioethics is a science that deals with issues and problems arising from the same development.

This degree is focused on the presence of bioethical issues in dystopian novels. For better analysis we have chosen nine novels. Before that a theoretical basis was created: we tried to define a word and a meaning of dystopia, its content and historical development. We have done the same for bioethics and have explained its definition and history.

Analysed works are more or less known in Slovenia. On a global scale, they were and still are influential. An analysis of literary works led us through theory to the observations, presented at the end of our degree. We concluded that the chosen literary genre and bioethics have a few things in common. One of the most important facts is that with their critical attitude towards technological civilization both of them work on the development of an individual's ethical position.

Key words:

- bioetics,
- literature,
- distopia,
- literary analysis,
- novels.

7 Viri in literatura

7.1 Knjižni viri in literatura

- Atwood, Margaret. 1990. *Deklina Zgodba*. Ljubljana: Mladinska Knjiga.
- Baillie, Harold W., Casey T. 2004. *Is Human nature Obsolete?: Genetic Engineering and the Future of the human Condition*. Basic Bioethics Series. Cambridge: The MIT Press.
- Bajec, Anton (ur.) et al. 1994. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
- Booker, Keith M. 2004. *Antiutopija v moderni literaturi: Fikcija kot družbena kritika*. Prev. Pika Kofol. Ljubljana: Blodnjak.
- Boškovič, Beti. 2011. *Medčloveški odnosi v antiutopičnem romanu: diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo in oddelek za slovenistiko.
- Bradbury, Ray. 2004. *Fahrenheit 451*. Prev. Sonja Kravanja. Ljubljana: Delo.
- Brodeour, Karen. 2013. *George Orwell's 1984*. New Jersey: Research & Education Association.
- Burgess, Anthony. 2005. *Peklenska pomaranča*. Prev. Branko Gradišnik. Ljubljana: Delo.
- Crichton, Michael. 1993. *Jurski park*. Prev. Simon Krek. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Dick, Philip K. 2007. *Ali androidi sanjajo o električnih ovcah?* Prev. Jan Jona Javoršek, Urša Vogrinc Javoršek. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dick, Philip K. 2008. *Skozi skener temačno*. Prev. Alenka Razboršek. Tržič: Učila International.
- Fukuyama, Francis. 2006. *Konec človeštva: Posledice revolucije v biotehnologiji*. Tržič: Učila.

- Gilbert, Scott F., Tyler, Anna L., Zackin, Emily J. 2013. *Bioetika in sodobna embriologija: izhodišča za razpravo*. Podsmreka: Pipinova knjiga.
- Gibson, William. 1997. *Nevromant*. Prev. Samo Kuščer. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Globokar, Roman. 2004. Bioetika – etika življenja. V: *Bogoslovni vestnik* 64: 423–436.
- Harrison, Harry. 2008. *Make Room! Make Room!* Modern Classics. London: Penguin Books Ltd.
- Hope, Tony. 2004. *Medicinska etika: Zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.
- Huxley, Aldous. 1983. *Krasni novi svet*. Prev. Boris M. Verbič. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Ishiguro, Kazuo. 2006. *Ne zapusti me nikdar*. Prev. Katarina Jerin. Tržič: Učila International.
- Jonsen, Albert J. 1998. *The Birth of Bioethics*. New York: Oxford University Press.
- Koritnik, Andrej. 2004. *Negativna utopija: outopija in dystopia: zgodovina in teorija: diplomska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo in oddelek za slovenistiko.
- Lucas, Lucas Ramón. 2005. *Bioetika za vse*. Ljubljana: Družina.
- Lowry, Lois. 2012. *Varuh spominov*. Prev. Matjaž Kotnik. Maribor: Založba KMSŠ.
- Mitchell, David. 2004. *Cloud Atlas*. New York: Random House Trade Paperbacks.
- Orwell, George. 1967. *1984*. prev. Alenka Puhar. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Post, Stephen G., ur. 2004. *Encyclopedia of Bioethics*. Tretja izdaja. New York: Macmillan – Thompson.
- Reich, Warren T., ur. 1978. *Encyclopedia of Bioethics*. Prva izdaja. New York: The Free Press.
- Reich, Warren T., ur. 1995. *Encyclopedia of Bioethics*. Druga izdaja. New York:

Macmillan Pub. Co.

- Schockenhoff, Eberhard. 2013. *Etika življenja: Temeljna načela in konkretna vprašanja*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Sruck, Vladimir. 1999. *Leksikon morale in etike*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
- Strehovec, Tadej. 2007. *Človek med zarodnimi in izvornimi celicami: etični vidiki raziskav na človeških izvornih celicah*. Ljubljana: Brat Frančišek.
- Rifkin, Jeremy. 2001. *Stoletje biotehnologije: Kako bo trgovina z geni spremenila svet*. Ljubljana: Krtina.
- Yates Stripling, Mahala. 2013. *Bioethics and Medical Issues in Literature*. San Francisco: University of California.
- Zamjatin, Evgenij Ivanovič. 1988. *Mi*. Prev. in avt. študije Drago Bajt. Ljubljana: Cankarjeva založba.

7.2 Spletni viri

- Arthur C. Clarke Award. 2012. *What is Arthur C. Clarke Award?*
<http://www.clarkeaward.com/the-arthur-c-clarke-award/what-is-the-arthur-c-clarke-award/> 12. oktober. (pridobljeno 15. junij 2015).
- eNotes.com Inc. 2015. *Make Room! Make Room! Essay – Critical Essays*.
<http://www.enotes.com/topics/make-room-make-room> 1. marec. (pridobljeno 15. april 2015).
- Geddes, Dan. 2001. *Negative Utopia as Polemic: The Handmaid's Tale*. 1. januar.
<http://www.thesatirist.com/books/HANDMAID.html> (pridobljeno 10. januar 2015).
- IMDb.com Inc. 2015. *Internet Movie Database*. http://www.imdb.com/?ref_=nv_home (pridobljeno 12. maj 2015).
- Mastin, Luke. 2008. *Utopian Literature*. <http://www.utopianfiction.com/> (pridobljeno 11. junija 2015).
- Mennell, Philip. *The Dictionary of Australasian Biography*. 1892. London: Hutchinson & Co. http://en.wikisource.org/wiki/The_Dictionary_of_Australasian_Biography (pridobljeno 17. januar 2015).

- Pease, Anastasia. 2009. *Teaching Ethics with Science Fiction: A Case Study Syllabus. Teaching Ethics*. New York: Union College. <http://www.uvu.edu/ethics/seac/> (pridobljeno 1. 3. 2014).
- Philadelphia Science Fiction Society. 2015. Philip K. Dick Award. <http://www.philipkdickaward.org/> 4. april. (pridobljeno 15.junij 2015).
- SparkNotes Editors. 2002. *SparkNote on Brave New World*. <http://www.sparknotes.com/lit/bravenew/> (Pridobljeno 20. 10. 2014).
- Stableford, Brian M. 2014. *Science Fiction Encyclopedia: Dystopias*. 1. marec. <http://www.sf-encyclopedia.com/entry/dystopias> (pridobljeno 20/01/2015).
- SWFA. 2015. *Nebula Awards*. <https://www.sfwaworld.org/awards/> (pridobljeno 9.06.2015).
- The Booker Prize Foundation. 2015. *The Man Booker Prize*. 1. junij. <http://www.themanbookerprize.com> (pridobljeno 09.junij 2015).
- Time Inc. 2015. *All TIME 100 Novels*. 6. januar. <http://entertainment.time.com/2005/10/16/all-time-100-novels/> (pridobljeno 10. januar 2015).